

“THAJ TE ROVAV MAN NANE TE OVEL EFEKTI...”

Skopje, 2009

*Analiza taro relevantna kanunikane hramovina thaj
dizutnengere diveria baši nakhavibe o bijekhutno tretmani thaj
akcesi e Romengoro, ulavdeste e Romanjengoro dži servisia taro
raštrakere institucie ki Republika Makedonia*

Hazrikerdo taro:

Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika

Ul., Dame Gruev,, br.14

Tel/faks 3129-308

www.mtsp.gov.mk

Autori

d-r. Melina Grizo, Suzana Šabanovska thaj Sonjul Šaban

Akaja publikacia si hazrikerdi arkaja taro Zuraribaskoro fondi baši džuvlja ko Uniime Nacie (UNIFEM). O gndipa thaj stavia vakerde ki akaja publikacia sikavena o gndipa thaj stavia taro autoria thaj o jekajek nane gndipa thaj stavia taro UNIFEM, Uniime nacie ja aver pašakerde organizacie.

Akale publikaciakoro keribe thaj štembilibe si kotor taro proekti „ Analiza taro relevantna kanunikane hramovina thaj akcesi e Romengoro ulavdeste e Romane džuvlengoro dži servisia taro raštrakere institucie ki Republika Makedonia., Akava proekti si realizirime tari rig taro Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika-Sektoru baši jekajek šajdipa.

Šukrikeribe

O Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika šukrikerela e autorengje thaj sa e pučle dženenge thaj šrezententenge taro raštrakere institucie kola haljovgje pe te ulaven taro po tromalo thaj bukjarno vakti thaj te oven kotor tar akava pučaribe.

O autoria sikavena šukrikeribe e biradžakere organizaciake Romengoro Centari tari Diz Skopje baši dendi logistikani arka, sar thaj baš istemakeribe lengere evidencia, e Sektoreške baši jekajek šajdipa thaj UNIFEM-eskiri kancelaria ko Skopje, kola dengje po deibe ko akava pučaribe bahanencar thaj komentarencar.

SAIKERIN

Harnjarina.....	6
Khuvin:.....	7
Pučaribaskoro predmeti.....	7
Metodologia.....	8
Nijameskere pervazeskiri analiza.....	10
1. Anglune notikeriba.....	10
2. Maškardžijaneskere standardia	12
2.1. Uniime nacie	12
2.2. Evropakoro konsili.....	14
2.3. Evropakiri unia	15
2.4. Koncepti taro substancialno jekajehipe thaj pozitivnikane dajatve	16
3. Makedonia-kanuneskoro pervazi baš arakhibe tari diskriminacia.	18
4. Kanunikane thaj telikanunikane aktia ki RM.....	20
5. Pučaribaskoro phandibe.....	29
6. Rekomandacie.....	33
Raštrakere bukjarnengoro vjavahari kori Romane džuvlja ki Makedonia-	
diskriminaciakere praktike	37
Pučaribaskiri funda:.....	37
Metodologia:.....	37
Rezultatengiri dikhin	39
Phandin	56
Rekomandacie.....	58
Rekomandacie ikalde taro terenskoro pučaribe	58
Baši nakhavibe o biinformiribe trujal o kanunikane mehanizmoja	58
Bahania baši nakhavibe e Romengoro biinformiribe baši procedure thaj čhipote ko rodibe servisia taro raštrakere institucie	58
Bahania baši nakhavibe o biadakvatno vjavahari taro raštrakere serviseskere bukjarne e Romencar	58
Bahania baši nakhavibe o čhibjakere bariere(bišajdipe te interpretirinen pe o formularia thaj o jekajek te oven pherde)	58
Bahania baši nakhavibe i diskriminacia.....	59
Bahani baši nakhavibe o nanipe analize baši dende rovina ko pervazia taro raštrakere institucie grupirime aso poli thaj etnikano preperibe.	59

Harnjarina

- ABRM - Agencia baši bukjarnipe ki Republika Makedonia
EU. - Evropakiri Unia
EAMP - Evropakoro adalati baši manušikane nijamia
MAB - Ministeriumi baš andrune bukja
MBSP - Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika
BRO - Biradžakiri organizacia
NAP - Nacionalno akciakoro plani
DŽN - Džijaneskoro nijamiarkahutno
EK - Evropakoro Konsili
SJŠ - Sektori baši jekajek šajdipa
UN - Uniime Nacie
CEDAW - Konvencia baš eliminiribe sa o forme diskriminacia upri džuvli
UNIFEM - Zuraribaskoro fodni ko Uniime Nacie

Khuvin

Ko dekemvri 2007 berš, o Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika(MTSP) – o Sektori baši jekajek šajdipa, barabar e prezentencar taro relevantna resornikane ministeriumia thaj prezententke taro džuvljane biradžakere organizacie, kergja Nacionalno akciakoro plani baš anglunikeribe tari Romani džuvli(NAP) ko pervazia tari leljardi raštrakiri Strategia baši Roma ki Makedonia.¹ Ko jek vakti, kjergje pe ulavde operativna plania baši periodi taro 2008 dži 2010 berš. O NAP thaj perativna plania baš anglunikeribe o statusi tari Romani džuvli ki Makedonia sine leljarde tari Republika Makedoniakiri Radži ki 139. bešin ikerdi ko 23.3.2008 berš. MBSP si džovapialo baši leskoro ikeribe ko čači, ki barabarbuti e relevatna ministeriumencar thaj instituciencar. O NAP baš anglunikeribe o Romane džuvlja saikerela strategikane thaj konkretna aktivipa ko 5 prioriteta umala:

1. Edukacia
2. Bukjarnipe
3. Sastipe
4. Romanjengoro publik thaj politikano leibethan
5. Antidiskriminacia thaj manuškane nijamia

Taro NAP-eskoro leljakeribe, dži akava aktivipe na sine kerdo nisavo anglunipe ko vjavahari e aktivipangere implementacijaja.

O sektori bašijekajek šajdipa ko MBSP, arkaja tar UNIFEM(Zuraribaskoro fodni baši džuvlja ko Uniime Nacie)- Skopje, baš adaja resarin leljargje inicijativa baši keribe barabarutno proekti kaskiri resarin si te pučarel pe o isipe diskriminatorna praktike kori Romane džuvlja tari rig taro phiravutne taro publik funkcije ko vjavahari e džovapialipaja baš arakhibe jekajek tretmani kori sa ple dizutne.

O lende evidentia taro pučaribe kamla pe te den deibe ko ikeribe ko čači tari jek taro pandž strategikane prioriteta taro Nacionalno akciakoro plani baši Romane džuvlja, durust i strategikani resarin koja vjavaharinela pe ko manuškane nijamia tari Romani džuvli:

Džanlo si te čitrinel pe kaj akava pučaribe, si avgo tar esavko čhani kova si leljardo tari rig tari raštrakiri institucia ki R. Makedonia.

Umdibe upri koleste si fundirime akava pučaribe si kaj o Roma ulavdeste o Romane džuvlja arakhena pe bijekhutne tretmanea ko istemakeribe servisia ko raštrakere institucie ki komparacia e avere etnikane grupencar. Buteder analize thaj raportia sikavena kaj o majbaro gendo nijamengere phagipa ovela angli šalteria kana tari rig taro raštrakere institucie rodona pe disave servisia. Odova angja amen majhor te pučara akava pučibe resarinaja te avel pe dži dikhin ko halia. I kerdi analiza savi astarela i kanunikani regulativa thaj džanlipa e dizutnengere rezultiringja duje bukjenar kola jek jekhaja džipherena pe ko rekomandaciakoro kotor.

Pučaribaskoro predmeti

Ki paluni dekada, e Romengoro hali ko sasoitnipe, lengiri marginalizacia, cidipe thaj diskriminacia si teme taro buteder analize thaj raportia. Trujal so o karane thaj o motivia baš akala dokumentia si butrigale, barabarutno sarengje si kaj o ulavde šartia, zaruria thaj phagipa e Romengere manuškane nijamia sa majbut ovena pučibe taro nacionalnikano thaj maškardžijaneskoro interesi.

1 Strategia tari Rm RAdži baš anglunikeribe e Romengoro hali

Aso Republika Makedoniakoro Konstitucionalni, i romani khedin si dizutne jekajekhe nijamencar thaj džovapijalipencar sar o avera thaj sar esavke hošinena o fundavne manušikane thaj dizutnengere nijamia.

O akanutne evidentia sikavena kaj o Roma ki Republika Makedonia arakhena pe angli sa zuraribaskere admencar, numa ko jek vakti si dokumentirime čipote kola atestiekrena i buvleste buljardi diskriminacia upri akaja grupa savi ko baro gendo mujalkerela o hošipe taro fundavne manušikane nijamia. O Romane džuvlja arakhena pe dujdromeskere diskriminaciaja, sar ko pe khedina sebepi stereotipia thaj tradicionalnikane moldipa, agjaar thaj ki publik umal sebepi lengiri sasoični sertifikacia (edukaciakiri digra, poleskoro thaj etnikano prepreribe). Aso CEDAW raporti ki učalin baši Romane džuvlja ki Makedonia avazikerdo ko 2005 berš, i diskriminacia ko akcesi dži edukacia, sastipaskoro arakhibe, bukjarnipe thaj raštralipe si šerutne problemia kolencar arakhena pe.²

Sebepi diskriminaciakoro isipe thaj turli akcesi tari rig taro raštrakere bukjarne, o fundavne manušikane nijamengoro ikeribe ko čačipe si bišajdutno soske o nijamia but droma athinena jek jekhestar.³ Esavko hali andarela o Romane džuvlja te arakhen pe pharipaja ko procesi taro ikalibe fundavni dokumentacia, sar thaj te ovel len limitirime akcesi dži edukacia, leibethan ko bukjakoro kurko thaj ko decizia anibaskoro procesi ki lokalnikani thaj nacionalnikani digra.

Akava pučaribe ka ovel halati baši minsakoro vazdibe ki Romani džuvli, sar thaj minsakoro vazdibe ko raštrakere bukjarne kolen so silen legalno thaj etnikano džovapialipe baši jekhutno tretmani sa e dizutnenge.

Metodologia

Džanela pe kaj i diskriminacia si kompleksno sasoično čipotata savi si predmeti bašo pučariba taro sociologikano, psihologikano, historikano, politikologikano, poleskoro ja nijamalo aspekti. O dendo pučaribe si resarinaja te del analiza e diskriminaciake kolaja arakhela pe i romani populacia tari rig tar organia ki raštrakiri radži ko akcesi dži plesutne dokumentia. Trujal i irada te del pe deibe kori sasoično badani džanlipa ko vjavahari e Romengere halea ki RM- badani kova akanaske si but harno, o pučaribe si pragmatikane resarinaja te del konkretna rekomandacie baši butikeribe kola ka šajdakeren efektivno implementacia taro jekhajekhipaskoro principi. Odova sebepi, o problemi si tretirime interdisciplinarnikane kolea tari jek ki aver rig sociologikane metodencar si šajdakerdo e evidentengoro khedipe ko tereni.

I analiza si koncentririme upri nijameskere aktia thaj prakse ko duj ministeriumia MAB thaj MBSP. Akala duj ministeriumia alusarde si sebepeja so ki lengiri ingerencia khuvela o pučibe baši čijnavibe o raštrunipe, plesutne karte, dromeskere lila, socialnikano arakhibe.

E nijamengoro ikeribe ko čačipe ko bukja kola si ko ingerencie tar aver ministeriumia, sar sastipe thaj edukacia, nane astarde, sebepi so o nijamia kaskere ikeribaske ko čačipe ola činavena thaj sipalpalunipaja ko fundavne nijamia baš akcesi kori plesutne dokumentia. Akava sebepi, potencirinaja kaj e bukjakoro alusaribe tar akala ministeriumia ki nisavi čipotata nane resarinaja te vakere kaj o šajdipa baši diskriminatronikano čipotibe majbut ovela ki lengiri buti, a majhari ko butikeribe taro ministeriumia tar edukaciakoro, sastipaskoro

2 Amnest international raporti patrin 9

3 CEDAW raporti ki učalin bašo hali taro Romane džuvlja ki RM 2005 berš

umal ja jakhina taro lokalnikano korkoriradžipe.

Thaj trujal so i metodologia istemalkerdi ko nijamalo thaj sociologikano pučaribe taro problemi si turli, a o analize si kerde ki te potencirinel pe kaj o pučariba ko tereni si resarinaja te pikjaren o nijamalo pučaribe faktencar thaj te arakhen statistikane džanlipa bašo diskriminaciakoro problemi. Akava džidobor majbut dikhindor o fakti kaj o sahno pučaribe si motivirime taro komentaria taro buteder maškardžijaneskere observatoria kola haberidena baš umal taro manuškane nijamia thaj kola ulavdeste sikavena baši nanipe statistikane evidentia baši direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia.

Om avgo kotor taro pučaribe dela analiza taro maškardžijaneskere thaj kherutne nijamale aktia, sar thaj rekomandacie baši lengoro senzibiliziribe kori etnikani thaj poleskiri diskriminacia. Akava kotor taro pučaribe šurakerela analizaja taro generalna principia taro nijami kolencar o raštrakere hramutne taro maškardžijaneskere-nijamale instrumentia tar aдекватna umala leljarena pi pozitivnikani dajatva te tretirinen sa e dizutnen jekhajak, na salde ko vjavahari tar etniciteti thaj poli, numa thaj saikerindor odole dizutnen kolen si pharipa sebepi bieduciribe. Poadarig si analizirime o kherutno kanunideibe ki akaja umal. Akava kotor šurakerela analizaja taro Bahan kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia. Poadarig, o pučaribe dela dikhin ko kanunia thaj telikanunikane aktia kola regulirinenena akaja problematika ko pervazia taro MBSP thaj MAB.

Predmet tari dujto analiza(tereneskoro pučaribe) so o stavia taro duj resarinakere grupe baši maškarpumaro vjavahari

- Stavia taro raštrakere bukjarne kori Roma ulavde fokusea ko Romanja ki direktnikani komunikacia durust ko rodipe thaj deibe šaltereskere servisia
- Romengere stavia ulavde fokusea ko Romanja kori raštrakere bukjarne ko čhipote taro lengere nijamengoro phagipe

Opučaribe sine resarinajate indetifikuinelo karane kola andarena dži biadekvatno tretmani tari rig taro raštrakere bukjarne thaj bukjarne ko raštrakere institucie thaj agencie kori Roma thaj Romanja thaj te dikhel pe e interakciakiri digra. Sasoitno lendo o predmeti thaj o problemi tar akava pučaribe si identifikuibe o vjavahari taro raštrakere bukjarne kori Roma/ Romanja.

Nijameskere pervazeskiri analiza

Dr Melina Grizo, LL.M., Oxon.

O organia taro raštrakoro šerutnipe thaj o Roma ki RM

1. Anglune notikeriba

1.1. Pučaribaskoro konteksti. Buteder analize⁴ sikavena ko fakti kaj o Roma taro buteder raštre arakhena pe diskriminatornikane vjavaharea tari rig tar organia taro raštrakoro šerutnipe.⁵ O pharo akcesi kori fundavne dokumentia baš identifikacia legarela kori sindžireskiri reakcia- i individua savi našti te lel jek ja majbut zarurime dokumentia si mujalkerdi te hošinel buteder manuškane nijamia. I sindžirnikani reakcia saikerela pharipa notikerde ko leibe ikalina taro matikane bijandengere lila, plesutne karte, arka tari raštra, pašaportia t.a

Kotor tari magikani rota kerela thaj o mujalkerdo nijami ko plesutnipe, sastipaskoro arakhibe, edukacia, bukjarnipe ja nijami ki politikani participacia.

Avere rigatar, thaj e organenge taro raštrakoro šerutnipe si džanlo o procesi baš evidentiribe o individue kola dživdinena ki lakiri teritoria te kerel pe bimujalipaja. I esavki temelnikani evidencia si zarurime baši kreiribe o sa raštrakere politike- ekonomikane ja avera, baši čačutni alokacia taro budžeteskere šartia sar thaj baš arakhibe sasoitno višvanipe ki raštra.

1.2. Akava pučaribe dela analiza taro buteder kanunikane thaj telikanunikane aktia ki Republika Makedonia kola regulirinena o leibe dokumentia kolencar garantirinela pe o fundavno statusi taro dizutno thaj šajdakerela pe leske te hošinel pe fundavne nijamia. Esavke dokumentia si o atestia baši raštralipe, ikalina taro matikane bijandengere lila, plesutni karta, dromeskere lila, socialnikano arakhibe, bukjarne vjavaharia, bukjarnipe thaj višvanipe ki čhipota taro bobukjarnipe. Akava sebepi, ko šuru si džanlo te vakerel pe kaj jekhutno kriteriumi aso koleste si alusardi i umal taro pučaribe si o džanibe kaj akala nijamale umala regulirinena o avga, zarurime admia kola e dizutneske šajdakerena ponodorig te hošinel buteder aver nijamia. Akale karanendar, umala kola regulirinena o akcesi kori sastipaskoro arakhibe ja edukacia- pučiba kola si taro baro džanlipe baši romano džijani, i analiza na saikerela len.

Dujto, jakhdikhlo si kaj o selektirime kanunikane thaj telikanunikane aktia si but kompleksnikani thaj turli materia. Sebepi akava, džanlo si te vakerel pe kaj akava pučaribe na kerela sahani analiza tar akala kanunia tar aspekti

4 Tereneskere pučariba ko nekanutne jugoslaviakere republike kerde ko vakti taro 2002 berš tari rig tar Evropakoro centro baši Romengere nijamia. Saikerde lokalne monitoria si biradžakere organizacie kola dikhena o zuraribe taro Romengere nijamia: Helsingeskoro komiteti baši manuškane nijamia ki Republika Srpska(HCHRRS) ki Bijeljina, BIH, Asociacia baš arakhibe e Romengere nijamia(ARRP) ko Štip, Makedonia, Centari baši minoritetengere nijamia(MRC) ko belgrad, Srbia thaj Crna Gora. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=1097>

5 Nekote, akava problemi reseal dramatikane baripa, sar ki čhipota e kanunideibaja ki Čehia ko 1992 berš kerdo iradaja te mujalkerel e gende romane džijane te lel raštralipe. Buteder baš akava pučibe thaj baši maškardžijaneskiri oresia akava kanunideibe sine irame <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=1055>

taro lengoro asari upri romano džijani.⁶ Akava pučaribe si jekhutne resarinaja-šukarkeribe i komunikacia taro romano džijani e raštrakere organencar dikhindor o šajdipa baši diskriminacia thaj zorarkeribe o monitoring tar akala servisia odorig kote so si šajdipe i jekajek te sikavel pe.

Trinto, o dendo pučaribe dikhela te džovapikerel ko pučibe sar o normativno pervazi tar umal tar arakhibe tari diskriminacia kerdi tari rig tar organia taro raštrakoro šerutnipe kerela asari upro hali taro sahno romano džijani. Trujal akava, o pučaribe dikhela te sikavel ulavdeste sama e nijamale haleske tari Romani džuvli. Akava sebepi, dikhljardo si o nijamalo pervazi definirime Kanunea baši jekajek šajdipa. Dikhindor o fakti kaj i Romani džuvli si potencialno kurbanu tari duj ja butdromeskiri diskriminacia, o pučaribe dikhela te notikerel o senzibiliteti tar analizirime nijamale aktia pali diskriminaciakoro pučibe taro buteder funde. Panda jek, džipherdo fokusi si o halo taro analfabetia-bieducirime džene, maškar kolende e džuvlengoro procenti dominirinela. Resarinaja te astarel thaj o nijamalo hali tar akaja grupa, o pučaribe dela analiza baši nijameskere principeskoro isipe baši dajatva tari raštra baši gogjaver adaptiribe.

Štarto, dikhindor kaj o Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia ka ovel ando ko sigutno vakti, umdinela pe kaj ka avel dži buteder aktivipa baši leskiri implementacia thaj haljovkeribe e ničencar baši diskriminacia ko buteder nijamale umala. Akava sebepi, šajdutno si kaj ka oven iraniba thaj ki materia savi si predmeti tar akaja buti. O bahan kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia anglodikhela thaj zurarkerdi implementacia thaj monitoring, so jekajek šaj te andarel dži pozitivna iraniba thaj baši romano džijani. Akava ulavdeste vjavaharinela pe ko deibe zorja ko jekajek te regulirinel pe o majpharo čhani diskriminacia. Džikobor akava nijamalo instituti dživdinkjergja pe, odova ko avutnipe šaj džanleste te asarikerel upro Romane džuvlengoro hali kola si kurbania tari butdromeskiri diskriminacia.

1.3. Akava pučaribe ka analizirinel o liparde nijamale aktia tar aspekti taro lengoro asari upri romano džijani baši jekajek tretmani tari rig tare raštrakere organia. O pučaribe ka akharel pe ko generalna nijamale principia baš arakhibe tari diskriminacia kerde tari rig taro maškardžijaneskoro nijami, o Konstitucionalni ki RM thaj o Kanuni baši jekajek šajdipa baši murša thaj džuvlja.⁷ I analiza kamla pe te sikavel dajatvinela li o akti e raštrakere organen te keren esapi baši zaruria taro romano džijani thaj o pricipia taro jekhutno tretmani thaj bidiskriminacia, thaj pal odova te dikhljakeren pe thaj ulavde ničea kola diskriminirinena direktnikane ja indirektnikane. Ko odova, ka dikhljakeren pe thaj o isipaskere mehanizmia baši rovibe. Aso maškardžijaneskoro nijami, i radži si džovapiali baš indirektnikani diskriminacia taro šerutnipeskere organia, thaj kana na sine la irada te dikriminirinel, a našti te sikavel kaj diskriminiringja sebepi gogjaver ja legitmnikani resarin. Akava metodi ka akharel pe dikretnikane ko maškardžijaneskere standardia. Ko adalateskoro nijami, Ko čipote tari diskriminacia, kerela pe akharibe upri statistikane evidentia. Jek taro avga

6 Agjaar, sar missal savo te si iranibe ko šartia baši leibe raštralipe šaj te ovel taro zijani ja kjari e Romenge. O jekajek vjavaharinela pe thaj sakone iranibaske ko Kanuni baši bukjarme vjavaharia kova asarikerela upri romano džijani thaj upro hali tari romani džuvli. Umdinela pe kaj ko bahankeribe iraniba ko akala kanunia ka kerel pe esapi thaj bašo Romengoro hali resarinaja te našavel pe o šajdipe baši nijamale ničea kola ka ane dži indirektnikani diskriminacia

7 Bahan kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia kova ko akava momenti panda nane ando

resarina tar amaro pučaribe si o zaruri te šurakerel pe khedibaja esavke evidentia.⁸ O khedibe statistikane evidentia si resarinaja te ovel tazdivi baš odova kergja li nesavo korseem neutralnikano niče majbilačo asari upro Roma thaj Romanja tar aver džene. Poadarig, akava pučaribe, jekajek, ka resarinel te del džovapi ko pučibe pherdi li si i pozitivno dajatva tari raštra baši gogjaver adaptiribe o zaruria tar analfabetia-bieducirime džene.

O pučaribe ka šurakerel harne avazikeribaja taro džanle niče baši jekajekhipe e dizutnengoro anglo kanuni ko maškardžijaneskoro thaj evropakoro regionalno sistemi. Pal odova ka haljovkeren pe o validna definicie baši natura taro jekajekhipe thaj dajatva taro raštre baši gogjaver adaptiribe. I poadarutni analiza taro telikanunikane aktia ki Republika Makedonia thaj i dikhli diskriminacia ka tergjovent upro argumentia sikavde ko akala anglederutne vakeriba. I nijamali analiza ka agorkerel nekobore phandipancar, sar thaj rekomandaciencar baš iraniba ko normativno pervazi.

2. Maškardžijaneskere standardia⁹

2.1. Uniime nacie.

Maškardžijaneskiri konvencia baš eliminacia sa o forme tari rasakiri diskriminacia

Akaja konvencia si ratifikuime tari rig tari Republika Makedonia ko 18 januari 1994.¹⁰ O Komiteti baši eliminacia i rasakiri diskriminacia kerela sakanutno monitoring baši halia ki RM akale umalate. O Komiteti dikhlijarela thaj o hazribe thaj implementacia i Nacionalnikani strategija bašo Roma ki RM.¹¹ Ko 2007, ov rekomandjinga cidibe taro sa administrativnikane mujalipa kolencar arakhela pe o romano džijani ko akcesi dži plesutni dokumentacia zarurime baši hošipe buteder ekonomikane, socialnikane thaj kulturnikane nijamia.¹²

Aso niče tari Konvencia baš eliminacia sa o forme tari rasakiri diskriminacia, akava poimi sikavela sakova turlipe ko manuša upri baza tari rasa, savo si resarinaja te simantrinel o hošipe ko „manušikane nijamia thaj fundavne tromalipa ki politikani, ekonomikani, socialnikani, kulturnikani ja savi te si sfera taro publik dživdipe,„

Akava niče čhivela e raštrenge buteder pozitivnikane dajatve. Ola si dajatvime te keren politike dromarde kori eliminacia i rasakiri diskriminacia

8 Dik dikhin taro rezultatia taro tereneskoro pučaribe

9 Makedonia ratifikuojngja sa o fundavne maškardžijaneskere-nijamale instrumentia kola vjavaharine-na pe ko manuškane nijamengoro arakhibe. Aso Konstitucionalni, sa o ratifikuime maškardžijaneskere phanlelafia ovena kotor taro kherutno nijamalo ničekeribe. Dikhindor kaj Makedonia si dajavime akale phanlelafencar, o niče baši antidiskriminacia kola si čhivde lende dajativinena e raštra- lakoro administrativnikano, adalateskoro thaj kanunideibaskoro aparati. Maškar o ratifikuime maškardžijaneskere-nijamale instrumentia khuvana: I Maškardžijaneskiri Povelba baši dizutnengere thaj politikane nijamia taro 1966, Maškardžijaneskiri povelba baš ekonomikane, socialnikane thaj kulturnikane nijamia taro 1966, Maškardžijaneskiri konvencia baš eliminacia i rasakiri diskriminacia taro 1965, Konvencia baš eliminacia sa o forme diskriminacia mujal o džuvlja taro 1979 thaj Konvencia baši čhaveskere nijamia taro 1989. Ko pervazia tar evropakoro nijamalo than, makedonia ratifikuojngja i evropakiri konvencia baš arakhibe o manuškane nijamia thaj fundavne tromalipa taro 1950, sar thaj i Pervazeskiri konvencia baš arakhibe o nacionalnikane minoritetia taro 1995 thaj Evropakiri socialnikani povelba taro 1996.

10 Collection of instruments relating to the international protection of human rights, Vol. 1, International Institute of human rights, 205.

11 CERD/C/MKD/7 para 47-50; CERD/C /MKD/CO/7 para 7-8.

12 CERD/C /MKD/CO/7 para 14.

thaj te višvankeren kaj ,, sa o raštrakere radžipa thaj raštrakere institucie, nacionalnikane thaj lokalnikane, ka butikeren ko haljovibe akale ničea,, Ola ka leljaren ,,efektivna napia te pučljaren o radžakere, nacionalnikane thaj lokalnikane politike,, ,,iranibaja, džiakharibaja ja činavibaja sa e kanunen thaj regulativen kola fundirina ja ikerena i rasakiri diskriminacia,,

Džikana o nijamale aktia kola saikerena ničea baši direktnikani diskriminacia majlokheste pendžarena pe, ko čipote tar indirektnikani diskriminacia kerela pe lafi baši korseme neutralno niče, savo kerdo ki praksa, asarikerela upri ulavdi grupa manuša. Thaj tgani kana o radže na sine esavke iradaja, i indirektnikani diskriminacia si ko mujalipe e maškardžianeskere nijame. Baši atestikeribe i indirektnikani diskriminacia kamla pe te sikavel pe disavi politika savi bizi džovapiale karane si biporcionalnikane majbare negativno asarea upri minoritetengiri grupa. O keribe turlipe si muklo tgani kana kerela pe lafi baši keribe pozitivnikano tretmani baši grupa savi angleder sine bidžvapiali, numa ko limitirime vaktithavdipe.

Aso Komiteti baši manuškane nijamia ko UN¹³ o pozitivnikano tretmani si muklo salde džikobor o kriteriumia upri kolende dajandinena pe si gogjaver thaj objektivna thaj džikobor leskiri resarin si legitimnikani aso standardia taro maškardžijaneskoro nijami. Akala napia tretirinena pe sar saikeribaskoro kotor taro generalnikano rodipe pali jekajehipe.

Trujal so ko modernnikano nijami si stavi kaj o nanipe raštrutnipe nane haljovkeribe baši phagine o fundavne nijamia tari jek individua.¹⁴

Buteder maškardžijaneskere-nijamale instrumentia regulirina o jekajek pučibe.¹⁵ Bizi poadarutno khuvibe ki akaja barvali problematika, ka sikava kaj nesave maškardžijaneskere- nijamale instrumentia mukena i diskriminacia upri funda si li jekhe manuše ja na raštrutnipe ki disavi raštra,¹⁶

Maškardžijaneskiri povelba baš eliminacia sa o forme diskriminacia upro džuvlja.

Sar raštra sukcesori tari nekanutni SFRJ, Republika Makedonia thanlelja ki Konvencia ko 18 januari 1994.¹⁷ odolea, i raštra lelja o datavime džovapialipe angli maškardžijaneskiri khedin baši leljakeribe napia, šukarkeribe o hali ko sa o relaciakere sfere thaj ničaleste haberideibe. Republika Makedonia hramongja thaj o Fakultativno protokoli kori akaja konvencia ko 2000. berš, savo si ratifikuime ko 24 januari 2003 berš, a khuvgja ko takati ko 17 oktombri 2003 berš.¹⁸ Akaja konvencia asarikerela upri buteder pozitivnikane iraniba ki RM, sar so si anibe o Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja. E diskriminaciakiri eliminacia thaj o principi taro jekajehipe maškar o murša thaj džuvlja si garantirime ko buteder nijamale umala sar bukjarnipe, edukacia, sastipaskoro arakhibe, socialnikani politika, manuškane nijamia. O arakhibe manuškane nijamia, diskriminaciakiri prevencia thaj promoviribe sahno thaj efektivno jekajehipe si astarde ko došalipaskoro, dizutnengoro thaj

13 Generalnikano komentari num.18 <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?OpenDocument>

14 Sar missal, Maškardžijaneskiri povelba baši dizutnengere thaj politikane nijamia taro 1966

15 Maškardžijaneskiri povelba baš eliminacia i rasakiri diskriminacia taro 1965

16 Sar missal, o Komiteti baši manuškane nijamia ko UN

17 Collection of instruments relating to the international protection of human rights, Vol. 1, International Institute of human rights, 259.

18 Nacionalnikano plani baš akcia baši poleskoro jekajehipe, 2007-2012, <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/NPARR-finalen%20dokument.pdf>

vastlegaribaskoro kanunideibe. Ki institucionalnikani dikhin, zurardo si o Sektori baši jekajek šajdipa formirime ko MBSP ko 2007, koordinatoria ko ministeriumia thaj ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe, sar thaj i Komisia baši jekajek šajdipa taro murša thaj džuvlja ko RM Khedipe formirime ko 2006. O raportia taro badania dajativime baš akaja konvencia ulavdeste sikavena gajlja sebepi e Romane džuvlengoro hali ki RM.¹⁹

O dženo 1 tari Maškardžijaneskiri povelba baš eliminacia sa o forme diskriminacia mujal o džuvlja vjavaharinela pe ko arakhibe o jekajekhipe „, ki politikani, ekonomikani, socialnikani, kulturnikani, dizutnengiri thaj sakoja aver sfera,„ Aso dženo 2, o raštre hramutne dajativinena pe kaj i diskriminacia mujal o džuvlja ka eliminirinen la keribaja o principi taro jekajekhipe ko konstitucionalia thaj aver kanunia thaj kaj akala principia praktikane ka oven realizirime, ka činaven sa o diskriminatorna kanunia, hramina, adetia thaj praktike thaj kaj anen sankcie ki diskriminaciakiri čhipota. „, O raštre ka ciden pe taro savo te si akti ja praktika tari diskriminacia mujal o džuvlja thaj ka dikhen o raštrakere radže thaj institucie te butikeren aso haljovibe ki akaja dajatva,„

2.2. Evropakoro konsili.

Evropakiri konvencia baš arakhibe manuškane nijamia thaj fundavne tromalipa.

Akaja konvencia si ratifikuime tari rig tari RM ko 10 april 1997. E RM dženalipe ko Evropakoro konsili asarikerela kori zorarkeribe o mehanizmia taro monitoring thaj ikeribe ko čačipe e manuškane nijamengoro arakhibe. O raportia tar Evropakiri komisia mujal rasizmo thaj bitolerancia dena rekomandacia e raštrakere šerutnipaske te kerel detalnike pučariba baši pharipa kolencar arakhena pe o Roma ko leibe fundavne plesutne dokumentia.²⁰ O jekajek raporti dela rekomandacia e RM te kerel sistemi baši monitoring kova ka šajdakerel statistikane evidentia baši diskriminacia kori turli etnikane grupe ko nekobor umala ko so ulavdeste sama kamla pe te del pe baši poleskiri dimenzia sebepi dar tari duj ja butdromeskiri diskriminacia.²¹

O evropakere standardia dena dikhin ko odova sar majčače te keren pe o čhipote kana i diskriminacia si bimukli. Aso dženo 14 tar Evropakiri konvencia baš arakhibe o manuškane nijamia thaj fundavne tromalipa, „, o hošipe nijamia thaj tromalipa liparde ki akaja konvencia ka oven arakhle sarengge, bizi diskriminacia ki savi te si funda sar poli, rasa, renka... nacionalnikano ja socialnikano darhi ja relacia e nacionalnikane minoritetea, mali, bijanibe ja aver statusi“. Thaj o Evropakoro adalati baši manuškane nijamia mukela pozitivnikano tretmani džikobor ole si „, objektivno thaj gogjaver vakeribe“,

„, legitimno resarin“ ja „, gogjaver phanlpe e proporciencar maškar istemalkerde bukja thaj resarin savi kamla pe te realizirinel pe“. ²²

¹⁹ CEDAW/C/MKD/CO/3, para 27.

²⁰ CRI(2005)4, para 109-111.

²¹ CRI(2005)4, para 81.

²² Komiteti taro ministria ko Evropakoro konsili ko Protokoli 12 liparena dajatva aso kolate o arakhibe džene upri kolende si kerdi diskriminacia buvljarela ko majhari štar čhania:” ko hošibe taro sakova nijami dendo e individuake aso nacionalnikano nijami; ko hošipe nijami kova si ikaldo tari uži dajatva tari public radža aso nacionalnikano nijami, durust kote so o nacionalnikano nijami dajativinela l public radža te vjavaharinel pe ko adekvatno čhani; tgani kana l public radži istemalkerela o diskriaciakoro takati(sar missal, te del socialnikani arka); save te si aktea baši mukljaripe tari rig tari public radža(sar missal, policiakoro vjavahari ki štrajkoskiri čhipota)“

2.3. Evropakiri unia.

Ko april 2007 berš RM leljargja i ažuririme Nacionalno plani baši leljaripe o nijami tar EU baši periodi 2007-2010, koleste liparena pe sa o napia, aktivipa, dokumentia, institucionalnikane aranžmania thaj budžeteskere love, kolencar ka keren pe o čitirime prioriteta thaj o pašakeribe kori EU. Kotor tar akala bukja vjavaharinena pe ki implementacia taro principia taro jekajekhipe thaj bidiskriminacia pali nekobor funde. O ničea kola šajdakerena garancie bašo principi taro jekajekhipe saikerena pe ko RM kanunideibe, ulavdeste ko bukjarne vjavaharia thaj socialnikano arakhibe, trujal so o Raporti tari Evropakiri komisia baši 2009 panda kerela lafi bašo kišlo administrativno kapaciteti ki sfera taro jekajek šajdipa. Odolea, ačhola palal i efektivno implementacia.²³ O jekajek Raporti kerela lafi baši tikno šukarkeribe ko administrativna kapacitetia ki umal taro jekajek šajdipa. Ki umal tari anti-diskriminacia pali aver funde, saikerdo ko vjavahari e Romencar, nane šukarkeribe ko halia. O Raporti potencirinela kaj nesave statistike baši direktnikani ja indirektnikani diskriminacia šaj te arakhen pe.²⁴

Trujal o jekajekhipe maškar o džuvlja thaj o murša, o nijami ki EU anglodikhela jekajekh tretmani pali funda taro rasakoro thaj etnikano darhi, religia thaj vičaribe, hendikepi, seksualnikani orientacia thaj berša. Niče baši džuvlengoro arakhibe si saikerdo ko nijami tar Evropakiri khedin panda taro leskoro šuru, ki e vakteskere nakhibaja akava arakhibe te buvljol ko bareder gendo legislativna aktia, sar thaj e jurisprudenciaja tar Evropakoro adalati bašo nijami. Ko akava vakti, i Direktiva 2006/54/E3 konsolidirinela efta anglederutne direktive baši džuvljakoro arakhibe,²⁵ majbut ko umala phanle e bukjarne vjavaharencar.

I regulativa pali aver funde si majneve datumea. Agjaar, ko 2000 berš andi si i Direktiva 2000/78/E3 savi arakhela sasoično pervazi baši jekhutno tretmani ko bukjarne vjavaharia thaj profesie, trujal so o materialnikano saikeribe taro lakoro ikeribe ko čačipe nane odobor buvlo sar ki Dikrektiva 2000/43/E3 savi implementiringja o principi taro jekhutno tretmani maškar o manuša bi dikhindor o rasakoro thaj etnikano darhi. Čače, i Direktiva 2000/43/E3 aso plo ikeribaskoro baripe si majambiciozno-oj buvljarela po butikeribe ko buteder umala kola si avrijal tari bukjarne vjavaharengiri sfera. I Indirektnikani diskriminacia atestikerela pe ko sakova šajdutno čhani, saikerindor thaj statistikane evidentia. I indirektnikani diskriminacia tari rig taro publik radže si bimukli, thaj tgani kana našti te dikhel pe irada baši diskriminacia.

Ulavdeste si džanlo te lel pe ki dikhin kaj o ikeribaskoro baripe tar akaja dikrektiva si o publik thaj privatnikano sektori ko vjavahari taro bukjarnepe, socialnikano arakhibe(saikerindor socialnikano arakhibe thaj sastipaskoro arakhibe) thaj „ akcesi kori kinibe malia thaj leibe servisia kola si ko vast e publikoske,saikerindor thaj o kherutnipe“. Džikobor si čačutno, o turlipe maškar

23 SOM(2009) 533, 53.

24 SOM(2009) 533, 54

25 I Dikrektiva 2006/54/E3 tar Evropakoro Parlamenti thaj Konsili taro 5 juli 2006 baš implementacia o principi taro jekajek šajdipa maškar o murša thaj džuvlja ki umal taro bukjarnepe thaj profesia konsolidirinela: I Direktiva taro Konsili 75/117/EE3 baši jekajek phirin; I Direktiva 76/207/EE3 baši jekajek tretmani e muršenge thaj džuvlnege ko akcesi kori bukjarnepe, profesionalnikano anglunikeribe thaj promocio,sar thaj jekajek bukjarne šartia, irame e Direktivaja 2002/73/EE3;I Direktiva 97/80/E3 baši pharipe taro tazdivkeribe ko diskriminaciakere čipote pali poleskiri funda, irame e Direktivaja 98/52/E3 thaj I Direktiva 86/378/EE3 baši jekajek tretmani ko profesionalnikane sistemia baši socialnikano arakhibe, irame e Direktivaja 96/97/E3

o džene si muklo. Sa o kanunia thaj administrativnikane aktia thaj politike kola namukena jekajek akcesi si bilegalna. O pharipe tar atestikeribe čhivela pe upro doškerutno. Monitoring si zarurime ko sa o raštre džene, o sankcie zaruri si te oven pakjavibaskere, a o kurbanu zaruri si te lel kompenzacia.

I Evropakiri komisia si dajativime te del periodikane haberideiba baš ikeribaskiri digra tari Direktiva ki sakoja phuv dženi. Ko odova, oj zaruri si te lel ki dikhin thaj o notia taro biradžakere organizacie.

Baš akava pučaribe džanlo si te akhara amen ko baro aktivipe tar EU ki forma taro "zoralo" thaj „kovlo“ nijami kova implementirinela o principi taro jekajekhipe thaj sebepi panda jek pučibe. Anavjale, EU si involvirime ko nekboor politike kola si iradime baš ikeribe o koncepti taro jekajekhipe thaj manuškane nijamia upri socialno cidime kategorije. Odole haljovibaste, šaj te akhara amen ki „Rezolucia tar Evropakoro parlam,enti baši analfabetizmo thaj socialnikano cidime“ (2001/2340(INI)) taro 7.02.2002. Akava si interesno misal taro „Pučardp metodi dži koordinacia“ kova arakhela pe ko nijamalo than ki EU. Amare pučaribaske džanlo si sar argumenti baši korelacia tar analfabetizmo e socialnikane cidipaja.

2.4. Koncepti taro substancialno jekajekhipe thaj pozitivnikane dajatve

Pozitivna dajatve kola ikljovena taro manuškane nijamia thaj substancialno jekajekhipe.

„ O jekajekhipe“ šaj te ovel definirime ki formalno ja buteder substancialno haljovibe.²⁶ I formalno hapa kori jekajekhipe tergjola upri Aristoteleskiri definicia kaj o jekajek čhipote kamla pe te oven tretirime jekajek. O substancialno jekajekhipe dajandinela upri premisa kaj o turlu čhipote kamla pe te oven tretirime turlu, ki proporcija e turlipaja maškar lende. O formalno akcesi kori jekajekhipe potencirinela o irelevanto ovibe taro turlipe thaj o džanlipe taro jekajek tretmani, džikote o dujto akcesi vakerela o šajdutno relevanto ovibe taro turlipa thaj dikhela te promovirinel o jekajekhipe thaj te fokusirinel pe ko realiziribe taro jekajek rezultatia. O pharipe e formalno akcesea saikerela pe ko odova so sa panda ačhola te detemirinel pe o soduj čhipote čače li si jekajek. O substancialno akcesi, dela šajdipe baši majbaro užipe ko moldipa kola tergjona šal alusaribe: kana o jekajek tretmani ka anel dži bajraribe o bijekajekhipe, tgani o čačutno pučibe si akala turlipa kerena li dajatva baši turlipa ko tretmani.

Aso tradicionalno pakjavibe, o dizutnengere thaj politikane nijamia saikerena negativne dajatve, bimukindor e raštrakere radženge te heminen pe e individualnikane tromalipancar, sar so si, o vakeribaskoro tromalipe. Umdinela sine pe kaj o socialna thaj ekonomikane nijamia haljovena pozitivno dajatva te promovirinen len, arakhen thaj pheren akala nijamia, sar so si o nijami ki buti. O modernikano nijami, sar o Generalnikane rekomandacie tar organia dajativime baš implementacia o phanle lafia ko UN thaj adalateskoro nijami tar Evropakoro adalati baši manuškane nijamia lena stavi kaj sa o manuškane nijamia haljovena pozitivna thaj negativna dajatve. Odova umdinela pe sar natitdža baši lejjaribe o biulavibe thaj maškarathinalipe ko manuškane nijamia.²⁷ Akava „ dajatvengoro akcesi“ si zurardo ki implementacia tar instrumentia baš arakhibe o manuškane nijamia. O čhania dajatve majbut si tasvirkerde sar „ negativno“ dajatva baši nijamengoro respektiribe, sar thaj „ pozitivno“

26 Catherine Barnard, EC Employment Law, Oxford University Press 2006, 333.

27 A /CONF.157 /23, Vienakiri deklaracia thaj programa baš akcia

dajatva baš arakhibe thaj realizacia o nijamia. Kerde upri principi jakajehipe, o pozitivna dajatve haljovena kaj o raštre nekana zaruri si te len napia ki te čhiven ja promovirinen jakajehipe. Akaja raštregiri dajatva šaj te saikerel thaj napia kola dajatvinena thaj trinto riga. O napia kola ka oven leljarde šaj te oven thaj finansiakere sikavinencar. O Evropakoro adalati baši manuškane nijamia leljargja stavi kaj i Evropakiri konvencia haljovkerela pozitivna dajatve ple nijamale rezoniribaja ki čhipota Airlez taro 1979.²⁸ Esavko rezoniribe baši raštrakere pozitivna dajatve si lende thaj ki čhipota Marckx.²⁹ Ki interpretacia o dženo 14 tari evropakiri konvencia baši manuškane nijamia, o Adalati zurargja akcesi aso koleste i bimukin baši diskriminacia haljovkerela salde turlipe ko tretmani džene kola arakhena pe ki analogno situacia bizi arakhibe o objektivno thaj gogjaver haljovibe baš odova tretmani. Mujalutno, o Adalati gelo dži odorig te atestikerel phagipe o ničea baši bidiskriminacia thaj tgani kana o raštre ka nakamijabikeren te tretirinen turlu e dženen kola arakhena pe ko džanleste turlu šartia, a bizi te egzistirinel objektivno thaj gogjaver haljovibe.³⁰

Akava sikavela ko stavi kaj o akcesi baši substancialno jakajehipe si tank phanlo e palune resarinaja- o univerzalna manuškane nijamia te oven garantirime sakoneske. E raštregiri dajatva te arakhel gogjaver adaptiribe si ki čitra e esavke haljovkeribaja. Adava sebepi, majrelevantno pučibe si te lel pe ki dikhin o majbuvlo konteksti baši manuškane nijamia ki te definirinel pe o baripe thaj džanlipe tar akava koncepti.

Dajatve phanle e principea tari na-diskriminacia ko konteksti e nijamea ki EU

O čhipote Thlimmenos tar EAMN, sar thaj i čhipota Thibault³¹ thaj i čhipota Mangold³² tar Evropakoro adalati baši manuškane nijamia sikavena kaj o garantiribe substancialno jakajehipe si džanlo pučibe. Umdinela pe kaj o principi tari bidiskriminacia inkorporirime ko nijami tar EU si dikhlo sar implementacia taro fundamentalno principi taro jakajehipe savo saikerela thaj dajatva o relevantno nacionalnikano kanunideibe te haljovkerel pe e

28 Akale čhipotate kerela pe buti baši akcesi ko adalati anglodikhlo e dženea 6 tar Evropakiri konvencia baši manuškane nijamia. Akava dženo implicirnela kaj teli disave šartia anglodikhli si bilovengiri nijamali arka. O adalati čhudela o stavi tari Irlandakiri radži, aso koleste, tgani kana o došvazdutno na arakhela pe barierencar kori nijamengoro ikeribe ko čačipe baš akcesi ko adalati, i došvazdin nane fundirime. O adalati potenciringja kaj o nijami baš akcesi zaruri sit e ovel"efektivno" nijami: " o pheribe dajatva aso Konvencia ko nesave čhipote rodela pozitivno akcia tari raštrakiri rig, ko esavke čhipote i raštra našti te ovel pasivnikani". " Nane than te kerel pe turlipe maškar o butikeribe thaj mukin" ECtHR, 9 October 1979, *Airey vs. Ireland*, par. 25.

29 ECtHR, 13 June 1979, *Marckx vs. Belgium*, par. 41. Esavki si i čhipota taro *Thlimmenos vs. Greece*. ECtHR, 6 April 2000, *Thlimmenos vs. Greece*, par.44.

30 Kaj akava generalnikano principitaro nijami si lunge anglederutnipaja thaj kaj nane limitirime salde ko evropakoro nijamalo than tazdivkerela o rezoniribe taro Sakanutno adalati baši maškardžijaneskoro nijami ki čhipota" Minoritetengere sikljovne ki Albania" PCIJ, Series A/B, No 64, p.19 (1935), 8 AD, pp 386, 389-390) Aso akava adalati: „ nijamalo jakajehipe cidljarela i diskriminacitaro savo te si čhani, džikote o fizikano jakajehipe šaj te saikerel zaruri baši turlu tretmani resarinaja te lel pe rezultati kolea ka šajdakerel pe ekvilibrum maškar turlu situacie“ O adekvatno testi ko akceptiribaskoro tretmani ko esavke šartia ka ovel centririme trujal o pučibe so si nijamutno ja gogjaver ja objektivno ja gogjaver objektivno. Shaw M, International Law, Cambirdge University Press, 268-269.

31 Case C-136 /95 *Caisse nationale d'assurance vieillesse des travailleurs salariés (CNAVTS) vs. Thibault*

32 Case C-144 /04 *Mangold* [2005] I-9981, par. 74.

maškardžijaneskere nijamea baši manušikane nijamia.³³

But akademikane komentaria haljovena pe e buvle vakeribaja baši jekajehipe. Sandra Fredman³⁴ kritikuinela o nijami ki EU ki umal taro jekajehipe, gndindor kaj ov bazirinela pe upri haljovibe o jakajehipe sar „negativno dajatva“. Aso late, akava modeli manušikane nijamia kova bazirime si upri nijami o individualno došalutno te džal ko adalati ki te arakhel buvlo sasoično iranibe thaj te del džovapi e zarureske taro činavibe buteder sasoične bijekajehipa. Oj dela zori baši „proaktivno modeli“ koleste i inicijativa pašljola ko odola kola kreirinena o politike, kola implementirinena o politike thaj bo butidendutne- odola kola si dajatvime te sikaven ko institucionalna thaj strukturalna karane baši bijekajehipe.

Šaj te phanda kaj i dajatva te arakhel pe gogjaver adaptiribe kori zaruria taro sakova dizutno ikljola taro maškarpumarephanle doktrine taro substancialno jekajehipe thaj pozitivna dajatve. Akava si džanlo tari karana so taro nacionalnikane adalata adžikerela pe te ikeren ko čačipe o nacionalnikano nijami ko haljovibe e maškardžijaneskere dajtvencar. O relevantno maškardžijaneskoro nijami thaj leskiri interpretacia tari rig tar ingerenciakere institucije, sar so si o organia dajatvime baš ikeribe ki praksa o maškardžijaneskere phanelafia thaj Evropakoro adalati baši manušikane nijamia, khelena šerutni rolja ko zuraribe o koncepti taro gogjaver adaptiribe ki Pervazeskiri direktiva taro 2006 berš. Odole ruheste, Mark Bel argumentirinela kaj „e raštrenge džene ki EU nane čaljarutno te akharen pe salde ko direktive tari EU sar jekhutno džovapi e diskriminacijake“³⁵

3. Makedonia-kanuneskoro pervazi baš arakhibe tari diskriminacia.

Akava kotorka šurakerel dikhinaja o pervazi baš implementacia o principia taro jekajehipe thaj arakhibe tari diskriminacia arakhli e Konstitucionalnea, sar thaj o Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja. Bezehaske, ko vakti taro pučaribe, o Kanuni baš arakhibe thaj mujalikeribe i diskriminacia panda arakhela pe ko RM Khedipe thaj adžikerela ko lejakeribe.

3.1. Aso dženo 118, o maškardžijaneskere-nijamale instrumentia pali ratifikacia ovena kotor tar andruno nijamalo ničekeribe thaj našti te iranen pe kanunea. O dženo 8 eksplicitno atestikerela kaj maškar aver, temelno moldipe e konstitucionaleskere ničekerinake si o respektiribe o „fundavne tromalipa thaj manušeskere nijamia e dizutneske angigarde e maškardžijaneskere nijamea“. O dženo 9 liparela kaj o dizutne ki Republika Makedonia si jekajek ko tromalipa thaj nijamia biathinale taro poli, rasa, mortikakiri renka, nacionalnikano thaj socialnikano darhi, politikano thaj dineskoro pakjavibe, maleskoro thaj sasoično hali. Aso dženo 54, e tromalipaskoro thaj nijamengoro limitiribe našti te ovel diskriminatornikano pali funda taro poli, rasa, mortikakiri renka, čhib, dini,

33 Dikhin taro nacionalnikane kanunideiba taro phuvja džene ki EU sar missal, Gndiba tari Holandakiri komisija baši jekajek tretmani sikavena ko odova kaj trujal hendikepiribe (savo so si regulirime e nijamea ko EU) panda but aver funde baši diskriminacia si lende ki dikhin thaj čhivde ko dajatve taro butidendutne te šajdakeren gogjaver adaptiribe resarinaja ko jekajek tretmwni. Esavko si o missal e ulavde higienakere thanencar baši murša thaj džuvlja. Dik: Opinion 1996-112 and 2006-161.

34 Sandra Fredman, "Changing the Norm: Positive Duties in Equal Treatment Legislation" (2005) 12 MJ, 369-373.

35 Bell, M, "The Relationship Between EU Law and Protocol No. 12": Non-discrimination: a Human Right, Seminar to mark the entry into force of Protocol No. 12, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 65-70 (2006).

nacionalnikano ja socialnikano darhi, maleskoro ja sasaitno hali. O džene 15,24 thaj 50 garantirinena adalateskoro arakhibe, vazdibe šerutnipaskiri čhipota mujal ulavde aktia taro raštrakoro šerutnipe thaj aver institucienge kola kerena publik radžipa. O nijami ko deibe anglihamovina dži raštrakere organia thaj aver publik servisia si jeka jekh anglodikle.

3.2. Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja³⁶ Si resarinaja te arakhel o keribe „jekajek šajdipa“ e muršenge thaj e džuvljenge ko buteder gendo umala (dženo 2). Ov kerela takati baši „prevencia thaj cidljaripe o bijekhutno tretmani“ taro so phandaja kaj tergjola upro koncepti taro substancialno jekajekhipe. Aso dženo 3, i diskriminacia si bimukli ko publik thaj privantikano sektori.³⁷ O definicie baši direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia ko sahno tasvirkerena o teksti taro kanunideibe ki Evropakiri Unia, durust o dženo 2 tari Direktiva 2006/54. Agjaar, akava kanuni ko dženo 4.4 definirinela kaj i direktnikani diskriminacia ovela kana jek dženo majbilačheste tretirinela pe upri funda taro poli taro aver dženo, sine tretirime ja ka tretirinela pe ki esavki situacia. Aso dženo 4.5 indirektnikani diskriminacia ovela kana korseme neutralnikano niče, kriteriumi ja fundavno nijami čhivela džene taro jek poli ko bišukar hali ki komparacia avere dženenecar tar aver poli, numa odova niče, kriteriumi ja fundavno nijami te si objektivno pikjardo legitimnikane resarinaja, a o bukja baš akale resarinakoro keribe si adekvatna thaj zarurime. Aso dženo 5 stavi 1 fundavne napia baši keribe o principi taro jekajek šajdipa si normativna napia taro turli umala kolencar bikumela pe i diskriminacia upri funda taro poli thaj anglodikhela pe dajatva baši dajani thaj keribe šartia baš arakhibe jakajekhutno tretmani ko arakhibe o nijamia thaj tromalipa thaj kolencar anglodikhela pe sankcie baši bisajdibe o rodipa thaj bimukibaskere phagiba. Akava dženo sikavela ki dajatva e organengiri taro raštrakoro radžipe normativnikane te regulirinen akaja umal thaj te pheren pe pozitivnikane dajatve. O kanuni dikhela te pašakerel pe dži modeli taro substancialno jekajekhipe thaj notikerela pe thaj ko dženo 6, kova kerela lafi baši buteder ulavde napia. O subjektia džovapiale baši keribe akala napia, numa o Khedipe thaj i Radži (dženo 11 thaj 12) thaj o Džijaneskoro Nijamiarakhutno (baši so ka kerel pe lafi potele) si o organia taro raštrakoro šerutnipe (dženo 13) kola si dajatvime te den oficialno dženo-koordinatori kova ka koordinirinela o bukja ki ingerencia taro ministeriumi, baši keribe jekajek šajdipa ki barabarbuti e Ministeriumea baši buti thaj socialnikani politika, jekajek si dajatvime te keren barababuti e khedipaja taro butidendutne, e sindikatea thaj dizutnengere khedipancar aktivnikane ki umal taro jekajek šajdipa resarinaja te arakhen bahania thaj napia baš ikeribe ko čačipe e kanuneskiri resarin.

O dženo 14 potencirinela i rolja taro Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika savo koordinirinela sa o aktivipa ki akaja umal. Maškar aver, odova dži Radža thaj ingerenciakere ministeriumia dela bahania bašo kanunia, hramina thaj aver napia džanle akale umalake, thaj dikhela o ikeribe taro maškardžijaneskere phanlelafia kola vjavaharinena pe ko jekajek šajdipa. Odova kerela barabarbuti e koordinatorencar ko organia taro raštrakoro šerutnipe thaj komisienecar baši jekajek šajdipa formirime ko jekhima taro

³⁶ Oficialnikani gazeta ki RM num. 66/06 taro 29.05.2006. Dik thaj Kanuni baš iraniba thaj džipheriba o Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj džuvlja, Oficialnikani gazeta ki RM num. 117/09

³⁷ Ko lungipe, akava pučaribe tergjola upro iraniba čhivde ko Kanuni baš iranibe thaj džipheribe o kanuni baši jekajek šajdipa maškar murša thaj džuvlja, Oficialnikani gazeta num. 117/09

lokalnikano korkoriradžipe, a kerela barabarbuti thaj e dizutnengere khedipancar kola si aktivnikane ki umal taro jekajek šajdipa.

O šero 6 regulirinela i čhipota baši keribe jekajek tretmani maškar o džuvlja thaj o murša savi kerela pe ko MBSP baši bukja leljarde tari rig taro subjektia taro publik thaj privatnikano sektori (džene 23-24). Nijami te vazden čhipota si individualcon, dizutnengere khedipa, sindikatia thaj aver nijamale džene. I čhipota agorkerela hramome gndipaja taro Nijamisikavutno/reprezenti (dženo 23.3 thaj dženo 31) koleste ov šaj te liparel o dikhle binijamalipa thaj te del rekomandacie baši lengoro cidljaribe. Akava hramome gdnibe bičhalela pe dži inspekciakoro organi, Džijaneskoro nijamiarakhutno ja aver organi kova kerela upridikhibe baši keribe o ničea tar akavaa kanuni, ko čhipote kana o subjekti mujal kaste si vazdime i čhipota baši keribe bijekajekhutno tretmani na cidingja o dikhle binijamalipa. (dženo 33).

Džikobor o inspekciakoro organi dikhela kaj si kerdi doš ja došalipaskoro akti, ov dela rodipe baši vazdibe došalipaskiri čhipota, durust avazin baši došalipaskoro akti (dženo 36). Džikobor o bimukibe baši diskriminacia na sajdinela pe, o dženo zaruri si te rodel pe nijamengoro arakhibe ki šerutni thaj adalateskiri čhipota (dženo 37). Zijaneskiri džipherin si anglodikhli (dženo 36) a o pharipe tar atestikeribe čhudela pe upr odova baši koleste si šube kaj kergja mujal taro kanuni (dženo 40). Ki šerutnipaskiri čhipota o džene kaskoro nijami si phago šaj te oven nijamisikavde taro dizutnengere khedipa, khedipa taro butidendutne thaj sindikatia (dženo 40).

Akava kanuni šajdakerela o phanipe maškar buteder raštrakere institucie, Džijaneskoro nijamiarakhutno thaj dizutnengere khedipa. Ov phavela šajdipa baši koordinacia o politike thaj hramina, sar thaj o roviba ko vjavahari e bijekajekhutne tretmanea mujal aver organia taro raštrakoro šerutnipe. Akava sebepi, šaj te adžikerel pe kaj, džikobor ovela dži agor implementirime, šaj te khelel pozitivno rolja baši džuvlengoro arakhibe anglal organia taro raštrakoro šerutnipe. Bezehaske, buteder analize ki Dakžinali Evropa³⁸ sikavena kaj i implementacia si i kišli alka taro sindžiri baš arakhibe tari diskriminacia.

3.3. Bahan kanuni baši mujalkerine thaj arakhibe tari diskriminacia.

Akava dikhlikeribe nane te del analiza baš akava bahan kanuni, dikhindor kaj na džanerla pe save sa iraniba ka oven čhivde ko paluno leljardo teksti. Numa, dikhlo si kaj e teksteskere hazrikerutne čhivgje buteder činaviba kola si anglodikhle e direktivencar ki EU, a o kanuni korkori si ulavdeste džanlo šarti baš evrointergaciakoro anglunipe ki RM.³⁹ O sigutno anibe tar akava kanuni si taro baro džanlipe baši kanunegoro haljovkeribe taro sa o umala ki relacia e arakhibaja tari diskriminacia. Odova vajavaharinela pe thaj ko predmeti tar amaro pučaribe.

4. Kanunikane thaj telikanunikane aktia ki RM.

4.1.1. I analiza taro Kanuni baši serviseskere raštrakere bukjarne⁴⁰ ka

38 Ina Zoon, On the Margins: Roma and Public Services in Slovakia, OSI, 2001, 1-6. http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/marginsslovakia_20011201/slovakia.pdf

39 SOM(2009) 533, 54.

40 Oficialnikani gazeta ki RM, num.108 taro 12.12.2005. O Kanuni baš iranibe thaj džipheribe o Kanuni baši raštrakere serviseskere bukjarne taro 5.5.2006 na vjavaharinela pe ko pučiba kola si predmeti tar akaja buti. Koa kava vakti, ko Khedipe adžikerela ko leljakeribe iraniba tar akava kanuni

ovel resarinaja te dikhel o čhania kolencar e raštrakere serviseskere bukjarne ka oven džovapiale džikobor kerena diskirminacia. O kanuni liparela kaj o raštrakere serviseskere bukjarne si dajtvime te sajdivine o principi taro dizutnengoro jekajehipe, sar thaj o principi baš arakhibe tari diskirminacia kola, sar so dikhljam angleder, ikljona taro maškardžijaneskoro nijami, Konstitucionalni, sar thaj o kanuni baši jekajek šajdipa thaj o Bahan-kanuni baš arakhibe tari diskirminacia. Aso dženo 2, „ O raštrakere serviseskere bukjarne kerena o bukja phanle e funkcienar ki raštra ko haljovibe e Konstitucionalea thaj e kanunea, profesionalnikane, poltikane neutralno thaj birigalo“. Aso dženo 26, „ Raštrakoro serviseskoro bukjarne si dajtvime ko haljovibe e kanunea, pala rodibe taro dizutne te del informacie sebepi leibe lengere nijamia thaj interesia...“ Akava niče dela šajdipe baši dikhibe i indirektinikni diskirminacia dendor statistikane evidentia kola lafikerena kaj o raštrakoro serviseskoro bukjarne na dela informacie e diskirminatornikane dženeske sar so dela len avere dženenge

O šero 5 „ E raštrakere serviseskere bukjarne džovapialipe“ si majbut interesna ničencar. O disciplinakoro džovapialipe si regulirime e dženea 74, aso koleste: „ Baši phagibe oficialnikani dajatva o raštrakoro serviseskoro bukjarne... džovapidela disciplinakere čhanea... O džovapialipe baši kerdi došalo buti, ja phagin na cidljarela o disciplinakoro džovapialipe e raštrakere bukjarneške“. Ulavdeste interesno si o dženo 78.1 kole si 17 stavia. Aso akava dženo, maškar aver, disciplinakiri phagin⁴¹ si: „ bikeribe ja bišukar, bivakteskoro ja bidajanalno keribe oficialnikani buti“ „ bimangibe te del ja deibe načačutne evidentia e raštrakere organenge, nijamale dženenge ja dizutnenge, džikobor o deibe evidentia si hramome kanunea“ „ bilačhoistemalkeribe o statrusi ja ingerenciengoro nakhavibe ko keribe oficialna savalia“ thaj „ bilačhelafengoro ja čelalipaskoeo vjavaharibe“. Ko jek vakti potencirinaja kaj ni jek tar akala stavia trujal so šaj te indicirinen ko odova, na sikavela ko ulavdo sikavibe o principi tari bidiskirminacia.

Aso dženo 76.1 „ Baši phagibe oficialnikani dajatva o raštrakoro serviseskoro bukjarne šaj čhinavibaja te vakerel disciplinakoro napi“ O dženo 78.2 liparela butede sankcie baši disciplinakere phagina. O dženo 80 thaj poadarig saikerela ničea baši disciplinakiri čhipota a o dženo 89 dajatvinela kaj „ i Agencia aktea majpaše kerela o čhani taro legaribe disciplinakiri čhipota baši dikhibe disciplinakiri phagin“

4.1.2. Etikakoro kodeksi e raštrakere bukjarne. Aso dženo 1.1, akava kodeksi si resarinaja te arakhel i buti taro raštrakere bukjarne te ovel „ sajdivaja o principia taro kanunibe, profesionalno integriteti, efikasnipe thaj lojalno buti ko keribe oficialna dajatve“ O raštrakoro serviseskoro bukjarne kerela o oficialna dajatve ko haljovibe e Konstitucionalea thaj kanunenar(2.1).

Ov/oj „kerela jekhutno tretmani e dizutnenge thaj nijamale dženenge ko keribe oficialna dajatve“(2.2). Ov /oj kerela buti ko „ interesi e dizutnenge... ko ikeribe lengere nijamia, dajatve thaj interesia“. Ulavdeste, 2.6 „ Ko kontaktia e dizutnencar...o raštrakoro serviseskoro bukjarne vjavaharinela pe ko čhani kova šajdakerela te keren pe vjavaharia baši barabarutni pakjiv thaj barabarbuti

41 Aso dženo 75.1 “ O raštrakoro serviseskoro bukjarne džovapidela disciplinakere čhanea baši disciplinakoro biužipe thaj disciplinakoro nasajdibe” Aso 75.2 “ Disciplinakoro biužipe taro stavi 1 tar akava dženo si majlokho phagibe i oficialnikani dajatva, durust majlokho phagibe o renome taro servisi ja renome taro raštrakoro serviseskoro bukjarne. 75.3. Disciplinakoro bisajdibe taro stavi 1 tar akava dženo , si majpharo phagipe tari oficialnikani dajatva, durust majpharo phagibe o renome taro servisi ja renome taro raštrakoro serviseskoro bukjarne

maškar akala subjektia thaj administracia. Ko vjavaharia e dizutnencar... o raštrakoro serviseskoro bukjarno ka sikavel haljovibe, šukarvilo, sajgija thaj majšukar bari mangin te del arka thaj nane te mujalkerel o ikeribe ko čačipe taro lengere nijamia thaj interesia“. O dženo 3 rodela birigalipe ko činaviba, ulavdeste o dženo 3.3 „ o raštrakoro serviseskoro bukjarno kerela jekhutno tretmani e dizutnenge kola avena ko kontakti e organea koleste ov si bukjarno. Odole resarinake ov nane te na mangel te del servisi jekhe dženeske savo ničalaeste dela pe avere dženenge, ni ka del servisi jekhe dženeske savo ničaleste dela pe avere dženenge.“ O dženo 6.2 regulirinela kaj „ o raštrakoro serviseskorom bukjarno ka lokjakerel o akcesi e dizutnenge dži informacie kolen silen nijami te len len“. Aso dženo 6.3 ov „ nane te namangel te del thaj na dela bičačutne evidentia ja informacie... džikobor o deibe evidentia si hramome kanunea“. Aso dženo 13.1 „ O raštrakoro serviseskoro bukjarno kova si ko direktnikano kontakti e dizutnencar thaj nijamale dženencar ka del zarurime sama sakone lengere pučibaske thaj ka del haljovkeriba kola lestar si rodime phanle leskere vjavaharibaja thaj vjavaharibaja tar aver bukjarne ko organi“. Ulavdeste kamla pe te potencirinel pe o niče ando e iranibancar taro 15.03.2004, ja dženo 1.3 kova vakerela disciplinakoro džovapialipe baši butikeribe mujal o kodeksi.

4.1.3. Nijamari baši čhani taro keribe disciplinakiri čhipota baši dikhibe disciplinakiri phagin⁴²

Aso dženo 1 ov si resarinaja te lačharel „ o čhani baši vazdibe disciplinakiri čhipota baši dikhibe o džovapialipe taro raštrakere bukjarne baši phagiba oficialnikani dajatva savo so si disciplinakiri phagin“. O poadarutne ničea regulirinena i čhipota ko detalja.

Jakhdikhlo si kaj sa o liparde aktia dena zori baši tamiribe modernikano thaj džovapialo raštrakoro šerutnipe. Thaj trujal odova so o Etikano kodeksi kerela esapi baši samalipe e principeske baši jekajekhipe e dizutnenge, umdinaja kaj akava pučibe kamla pe te khuvel ko Kanuni baši raštrakere bukjarne, dikhindor ko odova so o principi baši dizutnengoro jekajekhipe si avgo prioriteti sakone modernikane raštrake.

Amen bahankeraja te keren pe duj džipherina. Ko dženo 78 kova ko 17 stavia definirinela o šajdutne karane baši džovapialipe taro raštrakoro serviseskoro bukjarno baši disciplinakiri phagin, te saikerel pe panda jek stavi baši džovapialipe ki čhipota taro bisajdibe o principia taro jekajekhipe e dizutnenge thaj bidiskiriminacia, ko so ka džipherel pe i definicia baši direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia. Jekajek bahankeraja, o dženo 23 taro šero 3 „E raštrakere serviseskere bukajnengere nijamia thaj dajatve“ te džipherel pe panda jekhe stavea kova ka saikerel ulavdi dajatva baši saj dibe o principi tari bidiskiriminacia. Esavke ničea ka šajdakeren majlkho dikhibe o džovapialipe taro raštrakoro serviseskoro bukjarno ko čhipote kana si šube baši diskriminatornikano vjavaharibe . Jekajek, bahankeraja te čhivel pe niče savo ka arakhel gogjaver adaptiribe e zarurenge taro dizutne kola si analfabetia. E maškardžijaneskere aktencar, sar so si lipardo majupre, vakerdo si kaj o analfabetzmo si korelacia e socialnikane cidlaribaja. E RM Konstitucionalni na dela sama e gogjaver adaptiribaske, numa ko pučiba e dženenge invaliditetea,

42 num. 01-6846/1 taro 31 maj 2006.

numa dikhindor ko odova so o gogjaver adaptiribe kori analfabetia nane bigogjaver thaj binijamutno pharipe taro finansiakoro aspekti, bahankeraja i funda tar akava niče te ikalel pe direktno taro RM Konstitucionalni thaj taro standardia taro maškardžijaneskoro nijami, lipardo majupre.

4.2. Ministeriumi baš androne bukja.

4.2.1. Kanuni baši MAB, 29.03.1995⁴³ Akava kanuni regulirinela bareder materia. Akale pučaribaske si džanlo kaj ko sahno pumaro butikeribe, aso dženo 6, o bukjarne ko Ministeriumi si dajatvime“ te sajдинen e dizutnengere thaj manuškere tromalipa thaj nijamia“. Amen bahankeraja, ko ruhi taro tamiribe o modernikano Ministeriumi baš androne bukja, o Kanuni te saikerel niče baši bimukin i diskriminacia pali sa e finde.

4.2.2. Kanuni baši raštralipe, 2004⁴⁴ O šartia baši leibe raštralipe sine but senzitivno pučibe e Makedoniake⁴⁵ .O leibe raštralipe si vudar baši realizacia baro gendo nijamia.⁴⁶ Cidindor pe tar akala pučiba, ka vakera kaj o dženo 24 aso koleste: „ O rodipa baši leibe ja ačhavibe ja atestikeribe raštralipe ki RM dela pe dži Ministeriumi baš androne bukja aso dživdipaskoro than taro dženo...“ O jekajek dženo anglodikhela thaj nijami ko rovibe dži ingerenciakiri komisija ki RM Radži, sar thaj šajdipe te vazdel pe šerutnipaskiri čhipota. Dikhindor kaj kerela pe lafi baši kanuni kova regulirinela o majdžanlo phanlipe maškar o dženo thaj i raštra, gndinaja kaj o dženo 24 kova regulirinela o pučiba baši rodibe raštralipe, kamla pe te formulirinen čhani savo nane te mukel than baši bijekajekhutno tretmani. Agjar, amen bahankeraja duj iraniba. Ko ruhi taro maškardžijaneskere aktia, o Konstitucionalni, sar thaj o Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja thaj o Bahan kanuni baš arakhibe tari diskriminacia, bahankeraja niče savo eksplicitno ka del zori e principeske tari bidiskriminacia. Jekajek, džanlo si te čhivel pe nijamalo thaj gogjaver adaptiribe baši džene kola si anafabetia, aso argumentacia lipardi majupre ko vjavahari e Kanunea baši raštrakere bukjarne. Mujalutno, akava niče šaj te ovel indirektnikano diskriminatornikano, džikobor o statistikane evidentia sikavena kaj thaj trujal o korseme neutralno ovibe, biproporcionalno baro gendo Roma našti te hazrikeren o rodipe sebepi analfabetizmo. Jek taro resarina tar akava pučaribe si o šurakeribe te kheden pe thaj butikeren pe statistikane evidentia.

4.2.3. Nijamari bašo čhani baši keribe evidencija e raštrunenge ki RM thaj e formularenge kola dena pe⁴⁷

43 Oficialnikani gazeta ki RM num. 92/09 od 24.07.2009.

44 Kanuni baši raštralipe ki RM(užardo teksti) Oficialnikani gazeta num. 45/04 od 7.7.2004.

45 Akava pučibe ikljola tar umal tar amaro pučaribe. Baši niče tar Evropakiri konvencija baši raštralipe kolate RM khuvija sar thaj baši negativnikano asari upri romano džijani taro šartia baši raštralipe anglodikhle e Kanunea taro 1992 dik: "Roma Made Stateless by the Act on Citizenship of the Republic of Macedonia" section in the ERRC country report on Macedonia. A Pleasant Fiction: The Human Rights Situation of Roma in Macedonia: <http://errc.org>. "A Profile of One Community: A Personal Document Survey Among the Romani Population of Kumanovo, Macedonia". Анализа: <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=1097>

46 Buteder analize baši Romengoro nanipe plesutne dokumentia ko buteder phuvja ki Evropa <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=1055>

47 Numero 121-205/1 taro 5januari 1993.

Aso dženo 6, „Raštralipaskoro lil dela pe upri funda taro rodipe, (Formulari num.1) kova dela pe ki thaneskiri organizaciakiri jekhin taro MAB kote so o dženo si dživdipaskere thanea“. Amen bahankeraja iraniba. E dženenge kola si analfabetia, akava niče zaruri si te džipherel pe gogjaver adaptiribaja. O keribe ničea baši diskriminacia ka oven karo kjari. Jekajek, o dende terenskere pučariba dena statistikane evidentia baš odova kaj esavko niče šaj te ovel negativno asarea upri nesavi diskriminatormikani kategorija.

4.2.4. Kanuni baši matikani evidencija.⁴⁸ Akava kanuni, ko džene 6 thaj 7 sikavena o rokoja kolende kamla pe te avazikerel pe e čhaveskoro bijanibe thaj ko dženo 9, leskoro plesutno anav, sar thaj o roko koleste avazikerela pe o meribe(džene 14-16). Aso dženo 29, o dokumentia phanle akalea(ikalina thaj pakjivkerutne) dena pe pala rodipe. O dženo 32 regulirinela loveskere džeze baši kerdi phagin džikobor o bijanibe thaj o plesutno anav e čhaveskoro nane avazikerde ko hamome roko.

4.2.5. Kanuni baši plesutni karta.⁴⁹ O dženo 4 vakerela kaj i čhipota baši deibe plesutni karta šurakerela rodipaja. Dženenge kolen si pherde 18 berša a nane len plesutni karta anglodikhle si lovengere džeze baši phagin.⁵⁰ O dženo 15-a anglodikhela phaginakiri čhipota.

Ulavdeste daja rekomandacia te regulirinel pe o pučibe baši rovina soske o statistikane evidentia sikavena kaj i procedura baši leibe plesutni karta biproporcionalno asarikerela upri buteder Roma ja Romanja, tar ačhutno džijani,so vakerela kaj si indirektnikani diskriminacia.

E soduje kanunenge, džanela pe kaj šaj te argumentirinel pe kaj o džeze thaj phadinakiri čhipota majphareste perena ko romano džijani, dikhindor kaj šaj statistikane te atestikerel pe kaj akava džijani si ko bilačo socialnikano hali, numa odova nane direktnikano predmeti tar akaja analiza. Amen bahankeraja akava: Anibe niče baši bidirkriminacia savo ka ovel taro kjari. Jekajek o gogjaver adaptiribe e dženenge kola si analfabetia.

4.2.6. Kanuni baši dromeskere lila e Republika Makedoniakere raštrutnenge⁵¹ Thaj aso akava kanuni i čhipota šurakerela rodipaja baši deibe dromeskoro lil dendo plesutne ko hramome formulari(dženo 28-299

Ko dženo 37 šajdutne karane baši nadeibe užeste si vakerde. Mujal o činavibe baši nadeibe pašaporti šaj te del pr rovin(dženo 40). Gogjaver adaptiribe e dženenge kola si analfabetia nane saikerdo, ni palen nesavo niče baš arakhibe tari diskriminacia. Bahankeraja lačharkeribe esavko hali eksplicitna ničencar. Šajdipe baši rovin isi.

48 Kanuni baši matikani evidencija,Oficialnikani gazeta num.08/95 taro 15.02.1995, iranibancar taro 5.06.2002, 31.05.2007, 4.08.2008, 29.05.2009.

49 Oficialnikani gazeta ki RM 08/95 од 15.02.1995, iranibancar taro 30.05.2002, 22.03.2004, 22.02.2005, 19.02.2007.

50 O dženo 15 si irame e dženea 10 taro Kanuni baš iranibe thaj džipheribe o Kanuni baši plesutni karta. Oficialnikani gazeta ki RM num. 19 taro 19.02.2007.

51 Užardo teksti ki Oficialnikani gazeta num. 73/04 од 21.10.2004 iranibancar taro 19.2.2007 thaj 11.7.2008.

4.2.7. Sikavin baš iranibe thaj adžipheribe i sikavin baši čhani baši deibe pašaporti thaj barabarutno pašaporti e RM raštrutnenge thaj čhipota baši deibe vize odole pašaportenge⁵² O dženo 2 vakerela kaj o deibe pašaporti kerela pe upti funda taro korkori dendo rodipe baši deibe. O dženo 3 thaj8-a akcentirinena kaj oficialno dženo dikhela o identiteti taro rodipaskoro dendutno thaj dikhela o rodipe si li šukar pherdo. Akate šaj te čhivel pe dženo kova regulirinela o gogjaver adaptiribe kori zaruria taro analfabetikane džene.

4.2.8. Dizutnengoro diveri taro MAB.⁵³ Butikerdo ko ruhi tari modernikani administracia, teli nukta 1, akava akti saikerela niče aso koleste leskiri resarin si vjavaharengoro šukarkeribe maškar i administracia thaj o dizutne. Ov dela po deibe baši šukarkeribe o publik servisia, definiribe o čhani thaj o standardia ko deibe servisia, sar thaj o sistemi taro komentaria thaj rovina. Teli nukta 2 tergjola kaj MAB dela „ arakhibe thaj sajdibe o fundavne manuškane tromalipa thaj dizutnengere nijamia bi dikhindor lengoro rasakoro, nacionalnikano, dineskoro, partiakoro ja poleskoro preperibe thaj biathinale taro lengoro socialnikano statusi“. Teli nukta 4, o dizutnengoro diveri liparela bareder keribe zoria maškar kolende thaj i dajatva baši deibe lokheste haljovutne thaj „ čačutne informacie thaj konsultacie panda tar avgo kontakti e administraciaja“. Akale pučaribaske taro baro džanlipe si o deibe zori kaj o dizutnengoro diveri anela: „ jekhutno akcesi dži servisia thaj jekhajekhutno vjavahari kori sa istemalkerutne, biathinale taro lengere zaruria, socialnikano statusi, edukacia, berša, poli, etnikano preperibe ja religioznikane gndiba“ I nukta 4 saikerela panda jek deibe zori- o principi taro džipakjavibe ko vjavahari taro rovina taro sakova istemalkerutn biathinale taro lengere zaruria, socialnikano statusi, edukacia, berša, poli, etnikano preperibe ja religioznikane gndiba. I patrin saikerela thaj i edukacia sar šajdutni funda baši diskriminacia, so kerela la majbuvli taro Konstitucionalni thaj Kanuni baši jekajekhutne šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja thaj o Bahani baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia. Dikhindor i vizia baši modernikani administracia savi dela la o dizutnengoro diveri, o deibe zori baši jekajekhipe biathinale taro edukacia šaj te buvljarel pe dajatvaja baši gogjaver adaptiribe, a ulavdeste ko Kotor 8 kova regulirinela o sistemi baši rovina-anglihramina.

Phandin: Gndinaja kaj o deiba zori liparde ko Dizutnengoro diveri nane čaljaribaskere baš arakhibe o principia taro jekhutno tretmani thaj bidiskriminacia. Jekajek, nane užeste vakerdo savo si o čačutno phanlipe maškar akava akti thaj o vazdibe disciplinakiri čhipota mujal raštrakoro serviseskoro bukjarno. Akava sebepi, alusaraja anibe uži dajatva baši jekajekhipe thaj bidiskriminacia, eksplicitno dajatva baši gogjaver adaptiribe kori zaruria taro analfabetikane džene, sar pozitivnikani dajatva e raštrakiri thaj nijami ki rovin ko sa upre liparde kanunikane tekstia. Lokjakeribaskoro tretmani ko pučibe taro takse ka kerel asari upro Roma, numa odova nane kotor tari nijamali analiza. Bezehaske, o rezultatia taro tereneskere pučariba kola si liparde ko kotor 2 sikavena kaj baro gendo pučle džene na džanena kaj si dizutnengoro diveri, kolea o potencialia

52 Oficialnikani gazeta ki RM num. 40 taro 30.3.2007

53 I Radži ki RM angja o dizutnengere diveria baši nekobor organia taro raštrakoro šerutnipe» O Diveri si deklaracia kolaja o organi/a publik dajatvinena pe kori publik standardia taro servisia kolen dena len thaj ko jek vakti šajdakerena e dizutnengere akcesi dži servisia kola len plesutne interesirinena len thaj šajdipe baši notideibe e dende servisenge so si halati baši napikeribe o kamijabi taro organia ko sakova individualno čhipota“. Dizutnengere diveria si ko ministeriumia, radžakere agencie, sar thaj ko Carinakoro šerutnipe <http://www.uslugi.gov.mk/grdnevnik.aspx>.

tar akava mehanizmo si but tiknjarde.

4.3. Ministeriumi baši buti

4.3.1. Kanuni baši socialnikano arakhibe⁵⁴ Regulirinela buvli materia thaj leste dikhela pe o asari taro maškardžijaneskere standardia. Ande si definicie baši direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia (dženo 20-21), a muklo si thaj o rodipe ko arakhibe tar ingerenciakoro organi, sar thaj džipherin ko zijani (dženo 22). O pharipe tar atestikeribe ki odoja čhipota čhivela pe e publik khereske, dizutnenskere khedipaske ja fizikane dženeske baši koleste si šube kaj kergja diskriminacia (dženo 23). I čhipota baši socialnikano arakhibe šurakerela rodipaja baši leibe nijami ko socialnikano arakhibe. Pali rodibe činavela o centari ingerenciaja ko than koleste e rodipaskoro dendutno dživdinela, a pali rovin taro centari činavela o ministeri. I rovin na prolongirinela e činavibaskoro ikeribe ko čačipe (dženo 181). Aso dženo 182, i čhipota baši leibe o nijami o socialnikano arakhibe vazdela pe ko rodipe taro dizutno, durust leskoro kanunikano nijamisikavutno, arakhutno ja pali oficialnikani dajatva. I čhipota, pali oficialnikani dajatva, o centari bazdela la ki korkorutni incijiativa, pal incijiativa taro dizutno, ingerenciakoro organi ja aver organia thaj oorganizacie, kana odova si ko interesi taro dizutno ja kana si interesi taro trinta džene.

Aso dženo 186, pala rodipe taro centari, o nijamale thaj fizikane džene dajativime si te anen evidentia thaj dokumentacia, so si tazdivia baši leibe nijamia e istemalkerutnege aso akava kanuni. Aso dženo 187, angleder te činavel pe baši nijamia taro socialnikano arakhibe, o centari e dizutneske dela strukakiri arka ko rodipaskoro deibe thaj baši šajdipe te lel nijamia upri funda tar aver hramovina. Aso dženo 188, ki čhipota baši leibe nijamia ko socialnikano arakhibe kerena pe o ničea taro Kanuni baši sasoični šerutnipaskiri čhipota, džikobor akava kanuni na vakerela aver čhaneste.⁵⁵ Ko phaginakere ničea, o dženo 254 regulirinela, maškar aver, globa baši phagin tar institucia savi e socialnikane arakhibaskoro istemalkerutne čhivela le ko bijekajek hali (dženo 20). O kanuni anglodikhela thaj aktivnikani rolja e Dizutnengere khedipange (šero 5.1). Akaja rolja šaj lokheste te dromarel pe kori aktivnikano deibe dumo ko procesi tar ikalibe dokumentia ja arka ki čhipota palin rovin. Jekajek, jakhdikhlo si kaj ko deibe rodipa i strukakiri arka dendi si tari rig tar ingerenciakoro centari. Akava, umdinela pe, si džovapea e zarurenge baši gogjaver adaptiribe dženenega kola si alanfabetia.

4.3.2. Kanuni baši bukjarne vjavaharia⁵⁶ Si kanunikano teksti teli baro asari taro EU direktive. Palem, akate ka da harno iranibe upri salde jek aspekti. Kerela pe lafi baši kanuni kaskiri problematika regulirinela o nijamalo-privatnikano kotor thaj kote o asari taro raštrakoro šerutnipe si tikno. E dženea 6, i diskriminacia si bumukli sebepi rasa, mortikakiri renka, poli, berša, sastipaskoro hali durust invaliditeti, religioznikano, nacionalnikano

54 Oficialnikani gazeta num.. 79 taro 24.06.2009.

55 Aso dženo 230, inspekciakoro upridikhibe maškar aver asatarela thaj upridikhibe ko nijamengoro ikeribe thaj pheribe o dajatve tar istemalkerutne, kerde akale kanunea. Aso dženo 236 Inspekciakoro upridikhibe kerela pe sar ničali ja avrijaničali inspekcia. Avrijaničali isnpeskcia kerela pe oficialnikane dajatvaja, pal incijiativa tari dizutno, ingerenciakoro organi, aver organia ja organizacie thaj aver nijamale džene kana si interesi taro dizutno, interesi taro trinta džene kja sasoično interesi

56 Oficialnikani gazeta ki RM num. 80/03 taro 15.12.2003 (užardo teksti).

ja socialnikano darhi, statusi ki familia, maleskoro hali, poleskoro alusaribe ja sebepi aver plesutne bukja. O jekajek dżeno garantirnela p jekajekhipe mařkar o murřa thaj o dżuvlja. Definicie tari direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia si saikerde ko vjavahari e řartencar baři buti, sar thaj ko kolektivna phanle lafia(dżeno 7). I dżipherin baři zijani(dżeno 10) thaj e pharipaskoro ĉhudibe bař atestikeribe(dżeno 11) si anglodikhle. Dikhlo si kaj o asari tari Direktiva tar EU savi regulirinelo o bukjarno vakti, sar thaj o politike dromarde kori“samalipa baři familia“(dżene 161-171). Interesno si thaj o „lejaribe nijamia ko butidendutno thaj adalateskoro arakhibe“ kova řajdakerela zijaneskiri dżipherin anglo adalati dżikobor si phagi i bimukin baři diskriminacia(dżeno 181). Anglodikhle si thaj phaginakere dżeze bařo jekajek(dżeno 264). řaj te phanda kaj akava kanuni si bare samaja tar EU regulativa. Leskere niĉea,numa, dajatvinena e butidendutnen, a na e rařtrakere organen.

4.3.3. Kanuni baři bukjarnipe thaj viřvankeribe ki bibukjarnipaskiri ĉhipota⁵⁷ Aso dżeno 1, o Kanuni laĉharela o puĉiba baři bukjakoro trampibe, nijamia thaj dajatve e butidendutnengere, bibukjarne dżene thaj i rařtra, phanlo e bukjarnipaja thaj viřvabnkeribaja ki bibukjarnipaskiri ĉhipota thaj aver puĉiba taro dżanlipe e bukjarnipaske. Bahankeraja ko Kanuni te ĉhivel pe užo niĉe kaj ka ikerel pe ko ĉaĉipe o principi tari bidiskriminacia, ulavdeste ki buti tar Agencia baři bukjarnipe ki RM, savi ko dżeno 4 si definirime sar publik kher. Jekajek, řukar ka ovel te saikerel pe i dajatva baři gogjaver adaptiribe dżenenge kola si analfabetia,dżidobor majbutr so, sar so dikhljam majupre,akaja dajatva nane biporpciakoro finansiakoro pharipe. Akaja dajatva řaj te saikerel pe ko řero2, kotor 6 „ Servisia taro bukjakoro trampibe e bibukjarnenge thaj avere dżenenge kola rodena buti“ ko dżeno 19 ja ko dżeno 28 koleste si liparde o principia kolendar vastlegarela pe i Agencia baři bukjarnipe ki RM ki pi buti. O jekajek dajatve řaj te ĉhiven pe thaj ko řero 4, „ Viřvankeribe ki bibukjarnipaskiri ĉhipota“. Akale řereste, o dżeno 80 sikavela ko leibe akala nijamia kova řurakerela upri funda taro hramome rodipe. Pali akava puĉibe ki avgo digra ĉhinavela i Agencia, a ki dujto digra o ministeriumi ingerenciaja baři bukjakere puĉiba(dżeno 81)

O esavke niĉea, garavdeste neutralna, řaj te saikeren indirektnikani diskriminacia, dżikobor statistikane si atestikerdo kaj o Roma(ja o Romane dżuvlja) sa majbut si analfabetia ko vjavahari avere kategoriencar dżene. Poadarig, notikerdo si kaj, sar misal o dżeno 84 taro řero 6 „ Publik bukja“ regulirinelo kaj o publik bukja si akesea teli jekajek řartia sa e bibukjarnenge. Bizo užo niĉe e principenge tari diskriminacia thaj pozitivno dajatva e rařtrake baři gogjaver adaptiribe, aĉhola i gnd kaj kerela pe lafi bařo kanuni kova bazirinelo pe jekhutno ko principi taro formalnikano jekajekhipe, so nane ĉaljaribaskoro.

4.3.4.Dizutnengoro diveri Butikerdo si ko ruhi tari modernikani administracia. Teli nukta 1, resarin tar akava akti si řukarkeribe o vjavaharia mařkar i administracia thaj o dizutne. Ov dela zori baři deibe ko publik servisengoro řukarkeribe, definiribe o ĉhani thaj standardia ko deibe servisia, sar thaj o sistemi taro komentaria thaj rovina. Aso nukta 4, ov, mařkar

57 Oficialnikani gazeta 37/97 taro 31.7.97, buteder iranibancar: 30.3. 2000, 4.12. 2000, 2.7.2001, 8.4. 2003, 14.6. 2004, 17.1.2005, 17.4.2006, 9.3.2007, 18.8. 2008, 24.12.2008.

aver, dela zori baši kvalitetnikane servisia, komunikaciakoro šukarkeribe e istemalkerutnencar, deibe informacie e istemalkerutnenge thaj džovapialipe ko butikeribe. Teli nukta 10 tergjola kaj sa o bukjarne ko MBSP ka den lačo servisi. Majpašutno definiribe tar akava termini nane saikerdo. Numa, baši rovina ko vjavahari taro servisia thaj standardia dende si buteder anava tar ingerenciakere džene thaj vakteskoro pervazi baši džovapideibe pali rovina, thaj čhivdo si mohto baši rovina. Bahankeraja nekobor iraniba. Thaj akava akti ka šaj te pašakerel pe dži principia taro dizutnengoreo jekajehipe, džikobor ulavde dženea cidingja pe tari diskriminacia. O gogjaver adaptiribe kori zaruria tar analfabetikane džene, jekajek, šaj te ovel saikerdo. Numa, thaj trujal o deiba zori ki nukta 4, umdinela pe kaj o isipe taro dizutnengoro diveri si lenge hari pendžardo (dik kotor 2).

Phandin: Trujal o Kanuni baši bukjarne thaj višvankeribe ki čhipota taro bibukjarne, šaj te phanda kaj o aktia taro MBSP si senzibilizirime kori principia baši substancialno jekajehipe e dizutnenge thaj arakhibe tari diskriminacia.

4.4. Džijaneskoro nijamiarakhutno

4.4.1. Kanuni baši džijaneskoro nijamiarakhutno⁵⁸ O dženo 2 vakerela kaj kerela pe lafi baš organi kova arakhela „ o konstitucionalnikane thaj kanunikane nijamia e dizutnenge thaj sa avere dženenge kana si lenge phage aktencar, bukjenar ja mukljaribancar bukja tar organia ko raštrakoro šerutnipe... baš arakhibe o principia tari bidiskriminacia thaj adekvatnikano thaj nijamalo leibethan e preperutnenge ko khedina ko organia tari raštrakiri radži...“⁵⁹ O dženo 3 vakerela kaj akava organi butikerela aso Konstitucionalni, kanuni thaj maškardžijaneskere phanlelafia ratifikuime ko haljovibe e Konstitucionalna.⁶⁰

I čhipota šurakerela deibaja hramome anglihramin ja pal inicijativa taro Džijaneskoro nijamiarakhutno (dženo 13 thaj dženo 16). O dženo 21 regulirinela kaj aver dženo ko anav taro zijankerdo šaj te resel leste anglihraminaja ko haljovibe taro zijankerdo. Aso dženo 28, o Džijaneskoro nijamiarakhutno šaj te del po gdnipe, rekomandacia ja kritika e organeske kova si ko pučibe. Aso dženo 32, ov šaj te vazdel inicijativa baši vazdibe disciplinakiri čhipota mujal oficialno, ja džovapialo dženo, sar taj te resel pe e publikdošalutnesa baši dikhibe džezakoro džovapialipe. Aso dženo 34, o organia taro raštrakoro šerutnipe thaj aver organia thaj organizacie kolen si publik radžipa si dajatvime te haberiden e Džijaneskere nijamiarakhutne baši leljarde napia baši keribe leskere rodipa, bahania, gndipa, rekomandacie thaj deiba dži džaniba. Ki čhipota taro biikeribe

58 Oficialnikani gazeta ki RM num. 60/2003, 01.10.2003.

59 O dženo 59 taro Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja taro 2006 vakerela kaj o Džijaneskoro nijamiarakhutno ka dajanel pe ko pervazia tare ple kanunea haljovde ingerencie baš ikeribe ko čačipe o principi taro jekajek šajdipa nijamale arakhibaja o jekajek šajdipa e murpenge thaj džuvlenge kana nekaskere nijamia si limitirime tar organi taro raštrakoro šerutnipe ja tar organizacie public radžipaja

60 Aso dženo 77 stavi 2 taro Konstitucionalni, o Džijaneskoro nijamiarakhutno garavela o konstitucionalneskere trhaj kanuneskere nijamia e dizutnenge ki čhipota taro lengoro phagipe tari rig tar organia ko raštrakoro šerutnipe kolen si public radžipa. Akava konstitucionalnikano niče si džipherdo nuktaja 2 ko amandmani 11 taro republika Makedoniakoro Konstitucionalni, aso koleste trujal I upruni ingerencia, durust radžipe taro Džijaneskoro nijamiarakhutno, o jekajek si majbuve nijamencar thaj ingerenciencar” dela sama baši garavibe o principia tari bidiskriminacia, adekvatno thaj nijamalo ovibe taro preperutne ko khedina ko organia tari raštrakiri radža, organia taro jekhina taro loklanikano korkoriradžipe thaj ko public institucie thaj servisia”

ko liparde rodipa taro Džijaneskoro nijamiarakhutno tari rig taro liparde organia thaj organizacie, o Džijaneskoro nijamiarakhutno, sar džipheribe šaj ulavde raporte te informirinel majuče organe, a i čhipota te avazikerel la thaj ko publik informiribaskere bukja, akharindor pe ko publikoskoro autoriteti. Aso dženo 30, o Džijaneskoro nijamiarakhutno šaj dži radžime bahankerutne te del inicijativa baš iranibe, džipheribe ja ačhavibe kanunia thaj aver telikanunikane aktia thaj lengoro haljovkeribe e maškardžijaneskere phanlelafencar. O Džijaneskoro nijamiarakhutno šaj te del bahania dži Konstitucionaleskoro adalati ki Republika Makedonia baši notikeribe o konstitucionalipe taro kanunia thaj o kanunipe tar aver hramovina thaj sasoične aktia.

Akava harno vakeribe sikavela kaj o Džijaneskoro nijamiarakhutno si butedere mehanizmoncar baši butikeribe so kerela leskiri rolja but džanli, džidobor majbut dikhindor o akanutno bijekhutno kanuneskoro pervazi baši bidiskriminaciakere principia.

4.4.2. E Džijaneskere nijamiarakhutneskoro bukjakolil Sikavela ko buteder detalia tari čhipota. Ov anglodikhela čhipotibe pali anglihramina taro dizutnengere khedipa(dženo 13). Baš amaro pučaribe džanlo si thaj odova so o jekajek dženo mukela o anglihramina te den pe thaj mosar,sar thaj ko telefoni, telefaksi thaj elektronikani pošta. O dženo 16 džipherela kaj ki anglihramin moar saikerela pe oficalnikano notikeribe. Ko akava čhani, akava organi gogjaver šajdakerela pe kori zaruria taro džene kola si analfabetia. O dženo 14 dela šajdipe sakova dizutno te bičhalel anglihramina ki pi dajakiri čhib. Dikhindor kaj bikompletirime kanuneskoro pervazi pala pučiba baš arakhibe tari diskriminacia, džanlo si o dženo 28 kova mukela akharibe ko principi taro nijamalipe, kana e kanuneskere ničeskoro ikeribe šaj te anel dži jakhdikhlo binijamalipe. Potenciali si thaj ko niče 40 baši barabarbuti e dizutnengere khedipancar kola butikerena ko anglunikeribe o manuškane nijamia.

Jakhdikhlo si kaj o Džijaneskoro nijamiarakhutno ka šaj te zurarel pe ko organi kova džipherdeste ka zurarkerel o džovapialipe taro raštrakere organia baši sajdiše o jekajekhipaskoro principi, džidobor majbut so leskiri ingerencia buvljola gndipancar baši kanunideibaskere bahania, deibe gndipa dži organia taro raštrakoro šerutnipe, sa dži resipe e publik došalutnea ki te šurakerel pe došalipaskiri čhipota. O gogjaver adaptiribe kori zaruria taro analfabetikane džene si anglodikhlo, a o nijami ki anglihramin si buveste čhivdo. Akava sebepi, bilošaj si o rezultatia. O beršeskoro raporti baši 2008⁶¹ sikavela kaj pali bidiskriminaciakiri funda thaj adekvatno thaj nijamalo prezentirine jekhe anglihraminakoro dendutno sine Romano. Sahnno lende anglihramina baši bidiskriminacia si 21.

5. Pučaribaskoro phandibe

E koncepteskoro ikeribe baš arakhibe tari diskriminacia arakhela pe bare angledžaibancar ko sa nijamale sistemia, saikerindor thaj o resle nijamale raštre tari Paščimali Evropa thaj Utarali Amerika. Anavjale, kerela pe lafi baši kompleksno čhipota asarikerdi taro buteder sociologikane, ekonomikajne, historikane politikologikane dimenzie. Sebepi akava, i nijamali regulacia si but phari keribaske, a o rezultatia but droma si bičaljaribaskere. Umdinela pe kaj

61 http://www.ombudsman.mk/comp_includes/webdata/documents/Godisen%20izvestaj2008.pdf

thaj tgani kana, sebepi rodipa taro maškardžijaneskere organizacie kolende Rm si dzeni ja aspiririnela ko dzenalipe, sar thaj baš andruno zuraribe kori ikeribe ko čačipe demokratikane institucie thaj moldipa, o nijamalo pervazi ka ovel komplento implementirime, o nijamalo ničekeribe ka arakhel pe pharipancar ko mehanizmogoro implementiribe baši pendžaribe i diskriminacia, lakoro monitoring, nijamale iljačia thaj zijaneskoro džipheribe. Akala pharipa na kamla pe te bitakatinen odolen kola kerena buti ko anglunikeribe o manušikane nijamia, ni e organen tari raštrakiri radži kola si nišankerde kori tamiribe publik servisi jekajek ko vast sakone dizutneske. Mujalutno, o sasoične iraniba, lengiri nijamali regulativa thaj implementacia tar akaja regulativa si „čhipote linge thavdinaja“ kola ovena sar rezultati taro lungevakteskere barabarutne zoria taro raštrakere organia thaj dizutnengoro sasoičnipe.

Baš odova tazdivkerela i dendi analiza, savi sikavela kaj ki RM ko thavdipe si bare iraniba tar umal taro čhivibe principia taro jekajekhipe e dizutnenge thaj bidiskriminacia. Definitivno notikeribe ka šaj te ovel dendo salde pal anibe o Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia, akti kova ko sa o phuvja ki Dakšinali Evropa umdinela pe kaj si šerutno temeli baš akale principeskoro anibe. Pal anibe tar akava akti ka šaj te kerel pe lafi baši jekhutnokeribe tar aver aktia pal akava pučibe.

Ko akava vakti, thaj ko pervazia tari jek problematika dikhle si bare turlipa ko haljovibe taro korkorutno koncepti taro jekajekhipe. Agjaar, sar misal o Kanuni baši bukjarnipe thaj višvankeribe ki čhipota taro bibukjarnipe kerela hari esapi baši substancialno jekajekhipe ki komparacia e Kanunea baši socialnikano arakhibe thaj Kanunea baši bukjarne vjavaharia. Akava si surprizi soske o Kanuni baši bukjarne vjavaharia na dajatvinela e raštra numa o butidendutne kola ko sa o sasoičnipa dikhena te tiknjaren o hardžia tari buti, a odolea te tangjaren nesave nijamia e bukjarnenge. Umdinaja kaj akava hali si harnevakteskoro thaj kaj ka ovel koregirime. Ko sahnipe, jakhdikhlo si kaj o aktia taro Ministeriumi si šunibaja kori pučiba baši substancialno jekajekhipe, so si rezonantno e sahne racionalea taro leskoro butikeribe (buti thaj socialnikane bukja). O notikeriba saikerena thaj o pučiba tar amaro interesi-mehanizmia baši rovina thaj džovapialipa tar organia ki raštra baši gogjaver adaptiribe. Akava ovela panda podikhlo ki komparacia odole aktencar taro MAR kolen dikhljargjam thaj kola nane senzibilna kori zaruria taro diskriminaciakoro arakhibe. Numa, ni akava hali nane surprizi, lendor ki dikhin kaj sa o analize sikavena kaj sakote o majbare došalipa ki raštra ko vjavahari e nijamencar taro dizutne ovena ko butikeribe taro esavke ministeriumia (sar misal, ki buti tar organia tari policia). Adžikeraja, numa, kaj o upre liparde aktia kola regulirinena o butikeribe taro MAR ka oven irame kori eksplicitno dajatvibe kori dizutnengoro arakhibe tari diskriminacia, saikerindor thaj o šajdipe baši rovina thaj dajatva baši lengoro dikhljakeribe, sar thaj reguliribe i dajatva taro raštrakere organia baši gogjaver adaptiribe.

O kanunikane thaj telikanunikane aktia kola anena džovapialipe e raštrakere bukjarnenge sikavela kaj generalno lendo, si puteribe kori nijamia taro dizutne baši jekajekhipe, anglodikhela disciplinakoro džovapialipe, numa na dromarela eksplicitno e raštrale bukjarnen kori buti e turlipancar.

Bitakatinela o tikno gendi rovina dende thaj činavde taro Džijaneskoro nijamiarakhutno-organi kole si le bare ingerencie pali akava pučibe. Trujal so iraniba ko isntitucionalno pervazi ka oven pala ko definitivno anibe taro Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia, zaruri si te vakerele

pe kaj akava bikamijabi si anglodikhlo taro buteder analitičaria kola butikerena ko problemi e diskriminaciaja ko regioni. Ola sikavena kaj bikanunikane aktia, numa lenigir metodikani implementacia thaj politikani mangin baš odova so čače nane. Empirikane pučariba kola si saikerdo kotor tar akaja buti sikavena ko odova kaj o dizutne si hari informirime baši pe nijamia. Akava si dikhlo ki umal taro majbut ko vast mehanizmia baši rovin sar so si dizutnengere diveria. O nanipe implementacia tar akala dajatve dela sebepi baši gnd kaj thaj trujal o zoria te oven kerde baro gendo reforme, korkori o organia tari raštrakiri radži nane hazri baši transparentni thaj džovapialo butikeribe.

Baši čhivibe o upre liparde, sar thaj baš aver kanunikane iraniba, zaruri si te adžikerel pe o anibe taro Bahan-kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia thaj sigutno koordiniribe o zoria tari rig taro sa isipaskere raštrakere institucie, sar thaj odola kola ka kamel pe te formirinen pe, prezententencar taro dizutnengoro sektori baši kompletiribe o nijameskoro pervazi thaj leskoro implementiribe. Pakjaja kaj akava pučaribe, kova si resarinaja i nijamali analiza te pikjarel la statistikane evidentencar khedime terenskere pučaribaja, te ovel avutnokerdo thaj avere pučaribancar.

I nijamali analiza sikavela ko odova kaj o maškardžijaneskere-nijamale instrumentia rodona taro raštrakere hramutne pheribe o principia taro jekhutno tretmani e dizutnenge kori sa nijamale aktia thaj čhipotiba, biathinale taro lengoro etikano darhi thaj poleskoro preperibe, a saikerdo thaj o implementiribe i dajatva baši gogjaver adaptiribe.

O akanutno Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o džuvlja thaj o murša šajdakerela buvlo phanlipe maškar majbut raštrakere institucie, Džijaneskoro nijamiarakhutno thaj dizutnengere khedipa.

Ov phravela šajdipe baši koordinacia taro politike thaj hramina, sar thaj šajdipe baši rovina ko vjavahari e bijekhutne tretmanea mujal aver organia taro raštrakoro šerutnipe. Akava sebepi, šaj te adžikerel pe kaj, džikobor

Ov dži agor si implementirime, ov šaj te khelel pozitivnikani rolja baši Romane džuvlengoro arakhibe anglal organia taro raštrakoro šerutnipe.

O bahan kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia anglodikhela formiribe neve badania baši monitoring ki akaja umal. Dikhindor kaj o potencialia baši čhipota angli Džijaneskoro nijamiarakhutno akanaske nane pherde, ačhola i pakjiv kaj o neve badania kola ka oven anglodikhle akale kanunea ka profunkcionirinen ko čaljaribaskoro čhani thaj ki dikhin e relaciaja taro Roma e organencar tari raštrakiri radži.

I kanunikani regulativa taro MAR savi akate si dikhljakerdi, jekajek, nane senzibilizirime kori zaruria tar arakhibe tari diskriminacia e dizutnenge ja e Romenge ulavdeste. I regulativa savi vjavaharinela pe ko leibe raštralipe, matikani evidencia, plesutne karte thaj dromeskere lila mudrinela ko vjavahari e diskriminaciaja pal etnikane ja poleskere funde. Oj, jekajek, na saikerela ničea baši gogjaver adaptiribe e raštrake kori zaruria taro džene kola si analfabetia. O deiba zori taro dizutnengoro diveri nane čaljaribaskere te džipheren akala nanipa.

Ko vjavahari e regulativake ki butikeribaskiri umal taro MBSP, o Kanuni tar umal taro socialnikano arakhibe saikerela ničea baš arakhibe tari diskriminacia, a ki umal taro bukjarne vjavaharia astarto si o jekajekhipa pal etnikane thaj poleskere funde, sar thaj e analfabetengoro gogjaver adaptiribe. Numa, fundavno phiravutno e dajatvenge ki akaja umal si o butidendutne, a na o raštrakere organia. Ki umal taro bukjarinipe si o višvankeribe ki čhipota taro

bibukjarnipe, akaja regulativa si ko nanipe, a majbut arakhela pe o koncepti taro formalnikani jekajehipe. O dizutnengoro diveri taro MBSP majlokheste ka pašakerel sine pe dži principia taro jekajehipe e dizutnenge džikobor ulavde dženea cidljarela pe tari diskriminacia. O gogjaver adaptiribe kori zaruria tar analfabetikane džene jekajek nane saikerdo. O terenskere pučariba vakerena kaj akava majfundavno mehanizmo baši rovin hari si pendžardo e pučle dženege.

6. Rekomandacie

Bahankeraja, jekajek, anibe Kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia. Akale kanuneskoro anibe ka šajdakerel šurakeribe o procesi baš anibe antidiskriminaciakiri regulativa ko nekobor nijamale umala.

Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja: Bahankeraja khedibe statistikane evidentia baš odova kobor, aso dženo 5 stavi 1 taro Kanuni baši jekajekhutne šajdipa, o organia taro raštrakoro šerutnipe džana palo principi taro polengoro jekajek šajdipa thaj pherena i pozitivnikani dajatva kori lende. Jekajek, bahankeraja, ko haljovibe e dženea 13 tar akava kanuni, khedibe evidentia baš odova sar akala pučiba regulirime si ko turli ministeriumia. Jekajek, bahankjeraja monitoriribe i koordinativnikani rolja baši poleskoro jekajekipe ko MBSP, aso dženo 14 taro Kanuni thaj monitoriribe o čhani kova legarela pe taro MBSP mujal o publik sektori(šero 6 taro Kanuni)

Kanuni baši raštrakere bukjarne: Bahankeraja ko Kanuni te čhivel pe niče kova ka garantirinel eksplicitno dajativibe baši sajdiibe o principi tari bidiskriminacia. Jekajek, bahankeraja džipheribe o dženo 78 kova ko 17 stavia definirinela o šajdutne karane baši džovapialipe taro raštrakoro bukjarne baši disciplinakoro phagipe, te saikerel panda jek stavi baši džovapialipe ki čhipota taro bisajdiibe o principia taro jekajekhipe e dizutnenge thaj bidiskriminacia, ko so ka džidel pe i definicia baši direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia. Jekajek, bahankeraja o dženo 23 taro šero 3, „Nijamia thaj dajatve taro raštrakere bukjarne“ te džipherel pe panda jekhe stavea kova ka saikerel sine ulavdi dajatva baši sajdiibe o principi tari bidiskriminacia. Esavke niče ka šajdakeren majlokheste dikhibe o džovapialipe taro raštrakoro bukjarne ko čhipote kana si šube baši diskriminatornikano vjavaharibe. Jekajek, bahankeraja ko jekajek kanuni te čhivel pe niče savo ka arakhel o gogjaver adaptiribe baši zaruria taro dizutne kola si analfabetia.

MAB: bahankeraja o Kanuni baši MAB te džipherel pe niče kova ka regulirinel pe i eksplicitno dajatva baši jekajekhipe thaj bidiskriminacia pali funda taro etnikano thaj poleskoro preperibe. Jekajek, bahankeraja ko Kanuni te čhivel pe generalnikano niče baši gogjaver adaptiribe o zaruria taro analfabetia. Dikhindor kaj o Kanuni baši raštralipe si kanuni kova regulirinel o majdžanlo phanlipe maškar o dženo thaj i raštra, gndinaja kaj o dženo 24, kova regulirinel o pučiba baši rodipe raštralipe, kamla pe te formulirinel pe ko čhani savo nane te mukel than baši bijekhuto akcesi. Agjaarm ko ruhi taro maškardžijaneksre aktia, Konstitucionalni, sar thaj o Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja thaj o Bahan kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia, bahankeraja niče savo eksplicitno ka del zori baši principi tari bidiskriminacia. Jekajek, ko Kanuni baši raštralipe džanlo si te kerel pe nijamin baši gogjaver adaptiribe e dženenenge kola si analfabetia. Mujalunto, akava niče šaj indirektnikane te ovel diskriminatornikano.

O dženo 6 taro Nijamari bašo čhani baši keribe evidencia baši RM raštrutne thaj formularia kola istemalkerena pe, durust dena pe vakerela pe kaj „Atesti baši raštralipe dela pe upri funda taro rodipe(Formulari num.1) kova dela pe dži thaneskiri organizaciakiri jekhin taro MAB kote so o dženo dživdinela“ E dženenenge kola si analfabetia, akava niče zaruri si te džipherel pe gogjaver adaptiribaja. O čhivibe niče baši diskriminacia ka ovel taro baro kjari.

Ko kanuni baši matikani evidencia, sar thaj ko Kanuni baši plesutni

karta, bahankeraja čhivibe niče baši bidiskriminacia. Jekajek thaj o gogjaver adaptiribe dženenge kola si analfabetia. Ulavdeste daja rekomandacia te regulirinelk pe o pučibe baši rovina, soske o statistikane sikavutne šaj te sikaven ko odova kaj i procedura baši leibe plesutni karta biproporcionalnikane kerela asari upri buteder Roma ja Romanja, majbut tar aver džijani so sikavela kaj si indirektnikani diskriminacia, Akava sebepi, šukar ka ovel o akate kerdo tereneskoro pučaribe te buvljarel pe ki jekhin tari butišaskiri populacia ki RM ki te dikhel pe si li indirektnikani diskriminacia.

Ko Kanuni baši dromeskere lila e raštrutnenge ki Republika Makedonia gogjaver adaptiribe e dženenge kola si analfabetia nane saikerdo, ni palem niče baš arakhibe tari diskriminacia. Amen bahankeraja lengoro anibe. Ki Haljovin baš iranibe thaj džipheribe i haljovin baši čhani tarod deibe pašaportia e raštrutnenge ki RM thaj i čhipota baši deibe vize odole pašaportenge, o dženo 3 thaj dženo 8-a akcentirinena kaj o oficialno dženo dikhela o identitei taro rodipaskoro dendutno thaj dikhela si li o rodipe šukar pherdo. Akate šaj te čhivel pe dženo kova regulirinela o gogjaver adaptiribe e zarurenge tar analfabetikane džene. Dikhindor i vizia baši modernikani administracia sava dela la o dizutnengoro diveri taro MAB, o deibe zori baši jekajekhipe biathinaleste tar edukacia šaj te buvljarel pe ki umal taro gogjaver adaptiribe, ulavdeste ko Kotor 8 kova regulirinela o sistemi tar anglihramina/anglideiba.

Ko sahnipe, ko vjavahari e regulativaja tari buti taro Mab ko akava kotor, gndinaja kaj o deiba zori liparde ko dizutnengoro diveri nane čaljari baskere baš arakhibe o principia taro jekajekhutno tretmani thaj bidiskriminacia. Jekajek, nane užo savo si o čačutno phanlipe maškar akava akti thaj vazdibe disciplinakiri čhipota mujal raštrakoro bukjarno. Akava sebepi, bahankeraja čhivibe užu dajatva baši jekajekhipe thaj bidiskriminacia, eksplicitno dajatva baši gogjaver adaptiribe kori zaruria tar analfabetikane džene, sar pozitivnikanio dajatva e raštrakiri thaj nijami ki rovin ko sa upre liparde kanunikane tekstia.

Bezahaske, o rezultatia taro tereneskoro pučaribe kola si liparde ko kotor 2 sikavena kaj baro gendo pučle džene na džanena kaj si Dizutnengoro diveri, kolea o potencialia tar akava mehanizmo buteder si tiknjarde. Odoleske bahankeraja akcie baši dizutnengoro informiribe. Bahankeraja thaj monitoring e androne mehanizmonge baši rovi ko MAB tari rig tar ingerenciakere badania kola ka oven formirime pal anibe o Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia, sar thaj monitoring tari rig taro MBSP, ko haljovibe e ničencar taro Kanuni baši jekajek šajdipa maškar o murša thaj o džuvlja.

MBSP: Ko vjavahari e ničencar taro Kanuni baši socialnikano arakhibe kova saikerela substancialno akcesi kori jekajekhipe, bahankeraja monitoring baš implementacia tari rig tar ingerenciakere badania kola ka formirinen pe pal anibe o Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia, sar thaj tari rig taro MBSP, aso haljoviba taro Kanuni baši jekajek šajdipa.

Jekajek, bahankeraja thaj monitoring tari rig taro BRO resarinaja te detektirinen pe o šajdutne pharipa ki implementacia. O jekajek monitoring bahankeraja le thaj bašo Kanuni baši bukjarne vjavaharia savo jekajek si modernikane senzibilizirime aso sa o kriteriumia kola si saikerde ki akaja analiza-etnikane, poleskoro aspekti, gogjaver adaptiribe e analfabetikane dženenge, trujal so ov angli sa dajatvinela e butidendutnen, a na e raštra.

Ko vjavahari e Kanunea baši bukjarne thaj višvanke ribe ki čhipota taro bibukjarne, bahankeraja te čhivel pe užo niče kaj ka ikerel pe o principi

tari bidiskriminacia, ulavdeste ki buti tar Agencia baši bukjarnipe ki RM savi ko dženo 4 si definirime sar publik institucia. Jekajek, bahankeraja kaj ka ovel sine šukar te saikerel pe i dajatva baši gogjaver adaptiribe e dženenge kola si analfabetia, džidobor so akaja dajatva nane biproporcionalnikano finansiakoro pharipe. Akaja dajatva šaj te saikerel pe ko Šero 2, kotor 6 „ Servisia taro bukjakoro trampibe e bibukjarnenge thaj avere dženenge kola rodona buti“ ko dđeno 19 ja ko dženo 28 koleste si liparde o principia kolendar vastlegarela pe ki pi buti i Agencia baši bukjarnipe ki RM . O jekajek dajatve šaj te anen pe thaj ko Šero 4 „ Višvankeribe ki bibukjarnipaskiri čhipota“. Akale šereste, o dženo 80 vakerela kaj akale nijamengoro leibe šurakerela upri funda taro hramome rodipe. Pal akava rodipe ki avgo digra činavela i Agencia, a ki dujto digra o ministeriumi ingerenciaja baši bukjakere pučiba(dženo 81). Esavke ničea, trujal so si korseme neutralna, ka šaj te saikeren indirektnikani diskriminacia džikobor statistikane si atestikerdo kaj o Romaja Romanja majbut si analfabetia ko vjavahari avere kategorien car džene.

Ko dizutnengoro diveri taro MBSP, teli nukta 10 tergjola kaj sa o bukjarne ko MBSP ka den šukarvileskoro servisi, numa majpaše definiribe tar akava termini nane saikerdo. Numa, baši rovina ko vjavahari taro servisia thaj standardia dende si majbut anava tar ingerenciakere džene thaj vakteskoro pervazi baši džovapideibe e rovinenge, a čhivdo si thaj mohto baši rovina. Akava akti ka pašekerel sine pe dži principia tar jekajekhipe e dizutnenge džikobor ulavde dženea cidljargja pe tari diskriminacia. O gogjaver adaptiribe kori zaruria tar analfabetikane džene nane saikerdo. Bahankeraja thaj akcia baš informiribe e dizutnen baš isipe taro dizutnengoro diveri ko MBSP.

Bahankeraja majzurali akcia informiribaske dizutnen baš ingerencie taro Džijaneskoro nijamiarakhutno ki te butikerel pe ko vjavahari e manušikane nijamencar. Džikobor o paluno tekskti taro Kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia anglodikhela formiribe ne ve badania baš akala pučiba, tgani umdinaja kaj ulavdeste si džanlo o sigutno informiribe e publiko baši lengiri buti.

Sasoitne rekomandacie

Sigate pala ko anibe o Kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia, bahankeraja o ingerenciakere badania ki barabarbuti e MBSP-ea te keren buti ko zurarkeribe o administrativnikane kapacitetia baš andruno monitoring ko liparde ministeriumia. Jekajek, akala ingerenciakere organia barabar e MBSP-ea thaj jekhinencar taro lokalnikano korkoriradžipe ka šaj te šurakeren barabarbutikeribaja e BRO-ar baš efektivnikano činavibe e dizutnengoro problemi kolen panda nane len plesutne dokumentia. Esavke koordinirime akciaja kolate ka oven činavde o majalarmantna čhipote(ruralna dživdutne, džene kolenge na džanela pe pherena li o kanunikane funde baši leibe raštralipe, džene kola si analfabetia) o prezententia taro BRO-e šaj te den arka ko dolibe tar akala dizutne e ingerenciakere prezententencar taro MAB thaj MBSP. Numa bahankeraja akava ki nisavi čhipota ma te ovel trampa baši senzibilizirime o kanuneskoro pervazi.

Sigate pala ko anibe o Kanuni baš arakhibe thaj mujalkeribe i diskriminacia, bahankeraja o ingerenciakere badania barabar e MBSP-ea thaj jekhinencar taro lokalnikano korkoriradžipe te šurakeren barabarbuti e BRO-

ar ki te keren asari ko kreiribeo avutne politike/kanunikane bahania tar akala umala baši čhivibe principia taro substancialno jekajekhipe. Odole čhanea, sa o nijamale aktia kola ka oven ande ko akala umala ko raštrakoro šerutnipe ka keren esapi baši šajdutne efektia upro Roma, ulavdeste upri Romanja sar potencialna kurbania tari diskriminacia pali buteder funde. Sa o aktia te keren esapi baši gogjaver adaptirine kori zaruria tar analfabetikane džene.

Bahankeraja čhivibe proporcijalna sankcie ko sa akanutne thaj avutne kanunikane tekstia kolencar regulirinela pe i buti tari raštrakiri radža turli kategoriencar dizutne. Jekajek, bahankeraja thaj keribe implementacia taro principi baši nijamutni kompenzacia e kurbaneske tari diskriminacia. Umdinaja kaj taro baro džanlipe si o džipherde thaj sakanutne pučariba kola statistikane ka ilustrinen o hali tar akava umal, ulavdeste tar aspekti tar indirektnikani diskriminacia ulavde akcentea upri pučaribe o čhipote tari duj/butdromeskiri diskriminacia. Ko odova, šukar ka ovel sine te ovel zurarkerdo monitoring e sahne nijamale umaleske savo regulirinela o statusi taro Roma, Romane džuvlja thaj analfabetikane dizutne tari rig taro BRO sektori.

Raštrakere bukjarnengoro vjavahari kori Romane džuvlja ki Makedonia - diskriminaciakere praktike -

rezultatengoro dikhibe taro tereneskoro pučaribe

Suzana Šabanovska

Songjul Šaban Ahmed

Skopje, 2009

Pučaribaskiri funda

E pučaribaskoro ikeribe kergja upri funda taro nekobor teze:

1. O raštrakere institucie na garavena o fundavne nijamia taro Romane džuvlja⁶²thaj čhaja

2. I Romani populacia rakhela pe bareder pharipancar ko akcesi thaj hošipe o garantirime nijamia Konstitucionalnea, sar natitdža taro buteder vakeriba,sterotipia, phurjarde tradicionalna moldipa thaj asari taro turli faktoria sar so si statusi, pileskoro preperibe, edukaciakiri digra. Akale konteksteste, sar rezultati taro fenomenia vakerde majupre o Romane džuvlja si dujdroma diskriminirime,sar ki privatnikani agjaar thaj ki publik sfera;

3. E džuvljen si pharipe ko leibe plesutni dokumentacia so trujal avera faktoria andarela te oven limitirime kori publik institucie, dži bukjakoro kurko thaj rodipe thaj istemalkeribe publik servisia. Jekajek, lengere šajdipa baši leibe than ko decizianibaskere procesia ki nacionalnikani thaj lokalnikani digra si limitirime;

Cidindor tar nekobor gndiba kola ikljona taro gende formalnikane (arakhiba e Romane aktivistkencar)⁶³ thaj biformalna evidentia (sar akala):

(1) Edukaciakiri digra kerela asari upri majlkho akcesi dži publik institucie;

(2) O murša preperutne ki romani etnikani khedin majničaleste rodona servisia taro raštrakere institucie ki komparacia e džuvlencar;

(3) E Romen silen turli tretmani thaj vjavahari tari rig taro raštrakere bukjarne ki komparacia e preperutnencar taro majbare etnikane grupe;thaj

4) O komunikaciakoro čhani(oficialna terminia) taro raštrakere bukjarne e Romencar thaj Romanjencar si bihaljovibaskoro.

Metodologia

O rezultatia taro pučaribaskoro proekti ko akava dokumenti lende si taro:

1) Tereneskoro anketnikano pučibutno realizirime Romencar/ Romanjencar thaj prezententencar taro raštrakere institucie thaj Agencia baši bukjarnipe;

62 Romengoro centari ki diz Skopje, Evropakoro centari baši Romengere nijamia, Sepetka tari džuvljani programa thaj Romane džuvljane inicijative, " Raporti ki čhalin baši romane džuvljakoro hali ki R.Makedonia" , Skopje februaru 2006

63 Ničale arakhina ko pervazia taro proekti" Poleskoro jekhipe thaj nijamalipe"(Proekti taro Romengoro centari ki diz Skopje suportea taro Romano participativno programi-Budimpešta 2009)

2) Strukturalnikano intervju realizirime Romencar thaj Romanjencar.

Teritorialnikano učaribe:

O pučaribe sine kerdo ko dizja majbare koncentracija dizutne taro romano nacionaliteti: Skopje(Šuto Orizari thaj Topaana), Gostivar, Kumanovo thaj Štip.

O pučaribe asatrgja:

- 74 raštrakere bukjarne taro liparde dizja, prezententia tar institucie kolen si direktnikano džovapialipe ko vjavahari taro ikeribe ko čačipe o Kanuni baši jekajek šajdipa (KJŠ): thaneskere jekhina taro MBSP, agencia baši bukjarnipe, thaneskere jekhina taro MAB thaj thaneskere khedina taro Džijaneskoro nijamiarakhutno;

- 400 preperutne ko romano (127 murša thaj 273 džuvlja), taro 15 berša naupre;

- 38 strukturirime intervju (23 so Romanjencar i 15 so Romiencar

Pučle džene

E muršengoro saikeribe ko pučaribe sine resarinaja te šajdakerel komparaciakoro metodi resarinaja te šaj te dikhel pe si li turlipa ko vjavahari taro raštrakere bukjarne kori džuvlja thaj murša Roma.

E pučle dženengere turli berša, jekajek, sine resarinaja te dikhljarel o tendencie ko vjavahari taro raštrakere bukjarne kori Roma upri funda taro lengere berša.

Anketnikano pučibutno:

O pučibutno baši raštrakere bukjarne⁶⁴ si realizirime ko lengere bukjarne thana anglederutne ojavakeribaja taro lengoro šerutno/i. O asatarde institucie lende angleder lil haljovkjeribaja i resarin thaj i idea taro pučaribe taro proekteskoro koordinatori.

O pučibutno šajdakerela thaj leibe džovapia kaskiri analiza sikavela:

1. O akanutno sistemi baši komunikacia maškar o raštrakere institucie thaj dizutne ko istemalkeribe publik servisia; thaj
2. Specifikane problema kolencar arakhena pe o raštrakere bukjarne ki lengiri buti Romencar.

O pučibutno e dizutnenge Roma thaj Romanja pherela sine pe ko kher taro sakova pučo dženo/i, a o jekajek šajdakergja leibe:

1. Generalnikane evidentia(berša, edukacia, bukjakoro statusi, raštralipe, prandikanoro statusi, čhavengoro gendo)
2. Informiribaskiri digra baši kanunikane dajatve ko leibe disavo kanunikano nijami(sar misal, nijami baši leibe socialnikani arka, nijami ki plesutni dokumentaci)
3. Informiribaskiri digra baši procedure baši deibe rovina ki čhipota taro bičalibe ja phago nijami tari rig taro raštrakere bukjarne;
4. Diskriminaciakere čhipote tari rig taro raštrakere bukjarne;

Struktuirime intervju e Romencar thaj Romanjencar

O intervju kerhja pe Romencar thaj Romanjencar arakhle ki thaneskiri jekhin taro MBSP, agencia baši bukjarnipe thaj thaneskere jekhina taro MAB. Lende

64 I barabarbuti taro raštrakere serviseskere bukjarne amare anketarencar sine bičaljaribaskiri. Baro gendo lender na sine zainteresirime te pheren o anketnikano pučibutno. Ulavaja I čhipota ki thaneskiri jekhin taro MBSP ko Gostivar. O vastlegarutno dengja komanda e dženenge kolen anketiringjam te pheren jekajek pučibutno aso leskere džovapia vakerindor kaj " saren silen jekajek organizaciakoro gndipe" Akava sebepi, 6 džovapikerde anketnikane pučibutne tari lipardi institucia na lejlam ki dikhin amare anketate.

si evidentia baši:

1. Kole zarurencar avena dži adekvatnikani institucia;
2. Kobor si čale taro lendo tretmani;
3. Diskriminaciakere čipote tari rig taro raštrakere bukjarne.

Rezultatengiri dikhin

Dikhin tar edukaciakoro thaj socio-ekonomikano statusi taro pučle džene

O lende evidentia tar anantikane pučibutne atestikerena o akanutne džanlipa baši marginalizirime edukaciakiri thaj socio-ekonomikani struktura taro pučle džene.

- 44.5% taro pučle džene si biagorkerde fundavne edukaciaja ja ko sahno si analfabetia, (Taro anektirime murša35% si biagorkerde fundavne dukaciaja ja ko sahno si analfabetia, džikote taro sahno anketirime džuvlja 49 % si biagorerde fundavne dukaciaja ja si analfabetia so si majučo ki komparacia e muršencar baši 14 %); (tabela num. 1)

1. Pučle dženengiri edukacia

Tabela num.1

Pučle dženengiri edukacia	Murša	Džuvlja	Sahno gendo pučle džene	%
Analfabetia	17	73	90	22,5
Biagorkerde fundavne edukaciaja	28	60	88	22,0
Maškaruni edukacia	24	30	54	13,5
Fundavni edukacia	28	71	99	24,8
Maškarutni edukacia ki thavdin	20	28	48	12,0
Učeder edukacia	3	2	5	1,3
Uči edukacia	7	9	16	4,0
Sahno	127	273	400	100,0

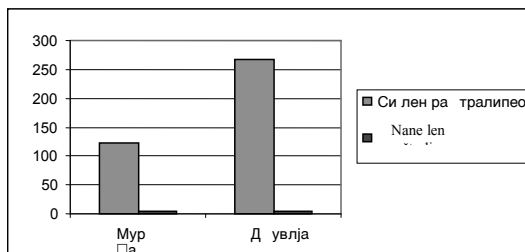
- 2.5 % taro pučle džene (10 džene si bizi raštralipe. duj džene vakjergje kaj nane len raštralipe sebepi nanipe fundavne šartia dživdipaske. O ikalibe dokumentia lenge si džipherdo hardži (tabela num 1.1)

1.1 Pučle dženengiri nijamali regulacia

Tabela numr. 1.1

	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Si len raštralipe	122	268	390	97,5
Nane len raštralipe	5	5	10	2,5
Vkupno	127	273	400	100,0

Grafikani sikavin tari tabela num.1.1

300 džene ja 75% nane formalno bukjarne(88 murša thaj 212 džuvlja) (tabela num: 1.2).

1.2 Formalno bukjarne pučle džene

Tabela num. 1.2

Bukjarne	Murša	Džuvlja	Pučle džengoro gendo	%
oja	39	61	100	25,0
na	88	212	300	75,0
sahno	127	273	400	100,0

- 56,3 % si avazikerde ki agencia baši taro sahno 43.8% pučle džene vakerge kaj na avazikerena pe kolendar: 37.1%, nane len zaruri tar avazikeribe(kerela pe lafi baši kategoria penzioneria, džene kolengiri edukacia si ki thavdin thaj džene kola si sastipaskere arakhiba taro rom ja romni); 4,8 % na avazikerena pe soske nane len sahani dokumentacia; 0.8 % dngje džovapi kaj na džanena soske na avazikerena pe; 0.5% na pakjivkerena e instituciake thaj 0.5% si ikalde tar avazin sebepi bivakteskoro avazikeribe(tabela 1.3)

1.2 Avazikerdengoro hali ki Agencia baši bukjarnepe ki RM:

Tabela num. 1.3

Džovapidengje	Murša	Džuvlja	Pučle džengoro gendo	%
Oja, avazikerena pe	78	147	225	56,3
Na, na avazikerena pe	49	126	175	43,8
Sahno	127	273	400	100,0

Informiribe bašo čhani taro legaribe oficialna informacie thaj čipote baši rovina

Taro sahno 400 pučle džene Roma/ Romanja

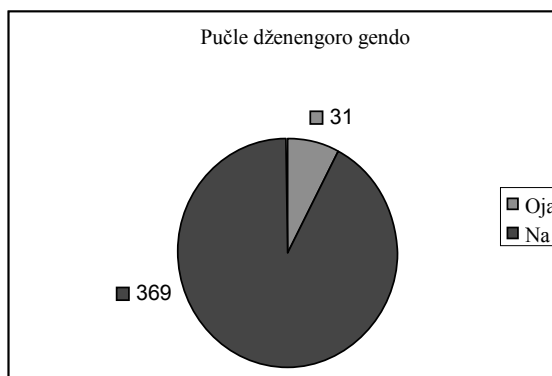
- 92,3 % tar anketirime na džanena so vakerela o termini Dizutnengoro diveri⁶⁵ (tabela num:2).

65 „ Dizutnengoro diveri si hramome teksti taro serviseskere dendutne(raptrakere institucie) kova vjavaharinela pe ko lengere džovapialipa ko dikhibe taro kvaliteti taro servisia thaj lengoro resibe thaj protekcia tari diskriminacia ko lengoro istemalikeribe. Sakoja institucia si pe dizutnengere diverea servisen-car kola si ki lengiri resornikani ingerencia” (haing Nijamali analiza)

Tabela num.2

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	13	18	31	7,8
Na	114	255	369	92,3
Sahno	127	273	400	100,0

Grafikani sikavin tari tabela.num 2

Akava učo procenti alarmirinela baši nanipe informiribe baš isipe esavko dokumenti thaj leskiri rolja. I jekajek gnd lejlam thaj taro šaltereskere bukjarne.

- 98,5 % nikana ne lele o formulari⁶⁶ baš evaluacia o servisia kolen dena len o publik institucie(tabela num:2.1.a)

Tabela br.2.1.a

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	3	3	6	1,5
Na	124	270	394	98,5
Sahno	127	273	400	100,0

- 85,3 % ja 341 džene na džanena so si kutie baši rovina⁶⁷ (tabela num:2.1.b)

Tabela br.2.1 b

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	19	40	59	14,8
Na	108	233	341	85,3
Sahno	127	273	400	100,0

- Taro sahni 59 džene kola sine informirime baš isipe tar akala kutie baši rovina salde 9 dengje komentaria (2 ma`i i 7 `eni) ; (tabela num:2.1.v)

⁶⁶ O dizutnengoro diveri trujal pi informativno natura si resarinaja dte analizirinel o servisengoro kvaliteti taro raštrakere institucie.odole konteksteske, si formulari kolesar šaj te notikeren lengerre servisia ko vjavahari taro tumare zaruria

⁶⁷ Jekajek o Dizutnengoro diveri anglodikhela čhivibe kutia baši rovina

Tabela num.2.1.v

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	2	7	9	2,3
Na	113	258	371	92,8
Biinformiribe	11	7	18	4,5
Dar, bipakjiv	1	1	2	,5
Sahno	127	273	400	100,0

- 23,3% vakergje kaj informirinela pe baši disave nijamale procedure tari televizia thaj internet, 18,8% tar amala thaj pendžarutne, 18,3% taro biradžakere organizacie thaj 16,8% taro raštrakere bukjarne; (tabela num:2.2).

Tabela br2.2

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Televizia, radio, internet	33	60	93	23,3
Gazete, magazinia	13	27	40	10,0
Taro BRO	31	42	73	18,3
Raštrakere bukjarne	19	48	67	16,8
Amala, pendžarutne	24	51	75	18,8
Rom/romni	4	40	44	11,0
Na lejum info dži akana	3	5	8	2,0
Sahno	127	273	400	100,0

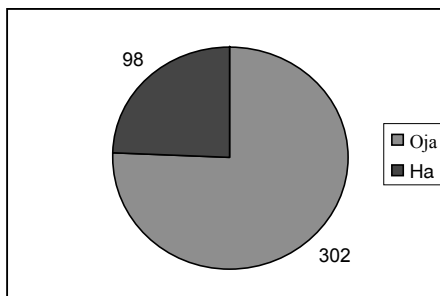
Aso adžikeriba o majbaro gendo pučle džene istemalkerena o publik mediumi baši havibe informacie numa kamla pe te notikerel pe thaj o gendo pučle džene kola istemalkerena e BRO(tabela num. 3).

E biradžakere organizaciendar resena dži informacie baši nijamale čipote thaj procedure ko procesi taro leibe plesutni dokumentacia. Notikergjam kaj akava čhani barabarbuti si pendžardo thaj tar institucie kote so o biradžakere organizacia si interesengoro reprezentanti e Romenge(ko esavko čhani lokjakerela pe o akcesi e Romengoro dži institucie)

Tabela num: 3

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	109	193	302	75,5
Na	18	80	98	24,5
Sahno	127	273	400	100,0

Tabela num.3.1

- 58,5% vakergje kaj nane len suporti ko leibe informacie. Akate gndinela pe ko lendo suporti taro raštrakere bukjarne kana resena pe e dizutnencar thaj kana rodona fundavne ja džipherde informacie (tabela num:3.2).

- 34,5% si len čhibjakere pharipa ko haljovibe 42 murša thaj 96 džuvlja (kotor na pendžarena šukar i makedoniakiri čhib thaj kotor si len problemi e kompleksno formularengere vokabularea); (tabela num:3.2).

Tabela br. 3.2

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Bihaljovibaskiri čhib	42	96	138	34,5
Nane suporti dži informacie	78	156	234	58,5
Bijekhutno tretman	4	9	13	3,3
Analfabetizmo	2	10	12	3,0
Nane man problemi	1	2	3	,8
Sahno	127	273	400	100,0

Ko kotor baš informiribe našti te notikerel pe majbaro turlipe trujal i informiribaskiri digra maškar o murša thaj o džuvlja.

Notikerdo si turlipe ko kotor sar lena o informacie, durust kola resursia istemalkerena. Ko murša but drom o informacie lena pe tari TV thaj elektronikane mediumia, džikote o džuvlja istemalkerena pe romen baš avga informacie .

Taro sahno pučle 74 raštrakere bukjarne:

Tabela num. 4

Tumari organizacia hazrikerjja li dizutnengoro diveri?		
Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	23	31,5
Na	50	68,5
Sahno	73	100,0

- 68.5 % (51 pučlo dženo) ja 2/3 vakjergje kaj nane len dizutnengoro diveri, 23 pučle džene ja 1/3 taro pučle raštrakere bukjarne(kolendar 15 taro thaneskere jekhina taro MAB) vakergje kaj si len dizutnengoro diveri kop e institucie; (tabela num.4)

Ko institucie kolen si len dizutnengoro diveri, 66% vakergje kaj o jekajek arakhela pe ki makedoniakiri thaj albaniakiri čhib, a 21,7% vakergje kaj si len salde ki makedoniakiri čhib(tabela num:4.1)

Tabela num. 4.1

Institucia	Ki savi čhib arakhela pe o dizutnengoro diveri?						Sahno
	Makedoniakiri	Albaniakiri	Romane	Makedoniakiri thaj Albaniakiri	Nane diveri		
MAB	2			12	5	19	
MBSP	3	1	1		23	28	
ABRM				2	19	21	
DŽN				2	4	6	
Sahno	5	1	1	16	51	74	

O dizutne informirina pe taro šaltereskere bukjarne (49,3%) Akava evidenti si lendo kana pučela pe sar legarena o informacie dži dizutne baši zarurime dokumentia, rokoja thaj čhipote: ko rodipe taro dizutne vakergje 26%, užeste sikavde komunikacija tar informirbaskere servisia 15% thaj 9,5% na mangle te džovapiden. (tabela num:4.2)

Tabela num:4.2

Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Taro šaltereskere bukjarne	36	49,3
Tari užeste sikavdi komunikacia tar informirbaskere servisia	11	15,1
Nane džovapi	1	9,6
Ko lengoro rodipe	19	26,0
Sahno	73	100,0

- Baši pumare nijamia e dizutnen informirina: direktnikane kontaktea dengje džovapi 48 pučle džene, taro brišure thaj aver štembilime materialia 20 džovapia, elektronikane thaj štembilime mediumia 3 thaj o ačutno si aver. (tabela num:4.3).

Tabela num. 4.3

12.3 Baši pumare nijamia ko istemalkeribe servisia e rodutnen informirina taro?		
Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Brošure thaj aver štembilime materialia	20	27
Elektronikane thaj štembilime mediumia	3	4.5
Aver	3	4.5
Direktnikano kontakt	48	64
Sahno	74	100,0

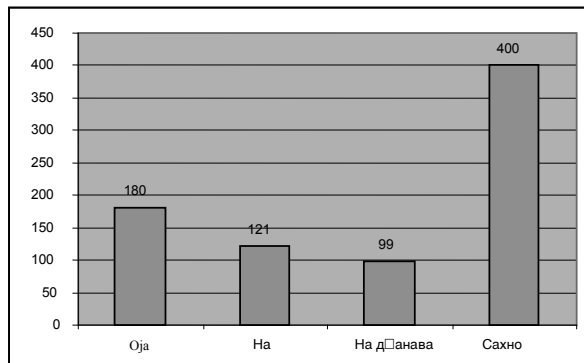
Butfarkeribe istemalkeribaskere servisia dende taro raštrakere bukjarne

Tabela num .5

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	65	115	180	45.0
Na	43	78	121	30.3
Na džanava	19	80	99	24.8
Sahno	127	273	400	100.0

- 45% taro sahno gendo pučle džene džanena kote te džan(kole institucijate) ki čipotat taro phago kanunikano nijami. O džuvlja but majhari si ifnormirime taro murša baš institucie kote šaj te roven pe ki čipotat taro phage manuškane nijamia 57,8% vakergje kaj na džanena ki komparacia e muršencar 48,8% (tabela br:5).

Grafikakiri sikavin e tabelake num. 5

- 41.7 % taro murša korkori džana dži raštrakere institucie ki čipotat taro zaruri, turli lendar 23,8% taro džuvlja korkori džana dži lende(tabela num. 5.1)

Tabela num.5.1

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle džengoro gendo	%
Korkoro/i	53	65	118	29,5
Korkori numa rodona rka taro bukjarne	29	62	91	22,8
E romea/romnjaja	4	55	59	14,8
Arka taro BRO	23	37	60	15,0
Arka taro amalin	15	47	62	15,5
Taro dženo kova ko odova vakti arakhela ki institucia	3	5	8	2,0
Aver	/	2	2	0,5
Sahno	127	273	400	100,0

Ko akava konteksti evidento si o isipe geografiakoro turlipe, durust majbaro gendo džuvlja kola dživdinena ko Skopje thaj Kumanovo vakergje kaj korkori džana ko institucie ki komparacia e džuvlencar taro Gostivar thaj Štip. (tabela num5.1.a).

Tabela num.5.1a

Diz		Kana si tumen zaruri taro servisi taro raštrakere institucie sar resena dži lende?						
		Korkoro/i	Korkori numa rodena arka taro bukjarne	E romea/ romnjaja	Arka taro BRO	Arka taro amal/in	Taro dženo kova arakhela ko odova vakti ki institucia	Aver
Gostivar	Gendo	13	24	17	1	13	2	
	%	3,3	6,0	4,3	3	3,3	5	
Skopje	Gendo	28		22	8	12		
	%	7,0		5,5	2,0	3,0		
Kumanovo	Gendo	19	6	6	22	9		1
	%	4,8	1,5	1,5	5,5	2,3		,3
Štip	Gendo	5	32	10	6	13	3	1
	%	1,3	8,0	2,5	1,5	3,3	8	,3
	Sahno	65	62	55	37	47	5	2

Taro saho anketirime džuvlja 20.14% dži raštrakere institucie akcesikerena pe romea. O lendo džovapi korelirinela odolea sar o džuvlja avgo lena o informacie(lipardo majupre) thaj anela dži phandibe kaj nesavo procenti džuvlja pučle džene si athinale taro rom.

- Thaj o soduj polia istemalkerena e raštrakere bukjarne(baši rodibe arka taro raštrakere bukjarne ko pheribe formularia, informacie bašo procedure t.a) (tabela num. 5.1a).

- Majbutdrom o pučle džene džana ko raštrakere institucie sebepi leibe plesutni dokumentacia(76, 3 %), baši leibe socialnikane thaj sastipaskere servisia(13, 5 %), majtikno si o gendo tar odola kola džana te avazikerena pe ki agencia baši bukjarne (5,8 %), (tabela num:5.2)

Tabela num. 5.2

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženenogoro gendo	%
Plesutni dokumentacia	91	214	305	76,3
Socialnikane thaj sastipaskere servisia	18	36	54	13,5
Avazikeribe ki agencia baši bukjarne	10	13	23	5,8
Deibe rovin baši phago nijami	7	2	9	2,3
Aver	1	8	9	2,3
Sahno	127	273	400	100,0

Akale tabelatar phandaja kaj o džuvlja džana ko raštrakere institucie sebepi leibe plesutni dokumentacia saho 78,3% taro pučle džuvlja thaj 13,8% kola si rodutne taro socialnikane thaj sastipaskere beneficie.

- Taro raštrakere bukjarne 46% taro pučle džene vakergje kaj ki pi institucia silen lelardo nijamari baši čipotibe pali rovina dende taro dizutne.

- 64.4% Atestikerena o nanipe sturkturirime formulari baši komentarengoro deibe

Intervju num.10 džuvli Gostivar(angli thaneskiri jekhin taro MAB)

“ Ki policia sijum baš ikalina, te ikalav e čhallenge, na sijum čali taro servisi soske sakova kerela peske buti pali po umdibe thaj pendžaribe”

Intervju num. 8: džuvli-Skopje

„ ... me sijum analfabeti džuvli thaj azirikerava te pheren mange numa ola na mangena adava avere bipendžarde dženenge te pheren mange

Raštrakere bukjarnengoro vjavahari kori Roma thaj Romanja

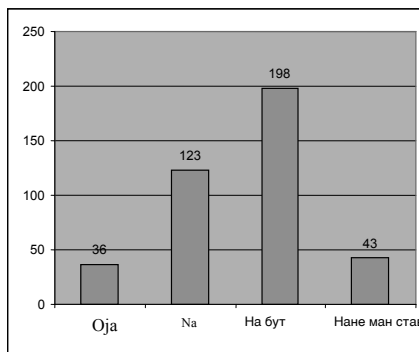
- 79.3% taro pučle džene nane čale taro lendo suporti tari rig taro raštrakere bukjarne ko vjavaharin e pheribaja zarurime formularia(tabela num:6)

Tabela num.6

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	38	45	83	20,8
Na	89	228	317	79,3
Sahno	127	273	400	100,0

- 49,5 % smetaat deka dr`avnite slu`benici ne se dovolno profesionalni, 30.8 % smetaat dega se celosno neprofesionalni, a samo 9% smetaat deka nivniot odnos e profesionalen . taro pučle džene gndinena kaj o raštrakere bukjarne nane but profesionalna, 30,8% gndinena kaj ko sahno si naprofesionalna, a salde 9% gdninena kaj lengoro vjavahari si profesionalno.

Grafikani sikavin tari tabela num.6

Intervju num. 2 : murš - Štip

Athinela taro lengoro hošipe, butdroma kerena servisi numa but droma džana kontra taro pe dajatve, taro korseem objektivna karane ava tajsa ja adžiker 5 dakikja, agjaar so manuš phagevileja ačhola lendar”

Tabela num.6.1.

		Si li profesionalna o serviseideibaskere bukjarne?				
		Oja	Na	Na but	Nane man stavi, na džanava	Sahno
Poli	Murš	4	4	7	2	17
	%	3,1	3,1	5,5	1,6	13,4
	Džuvli	5	23	29	16	73
	%	1,8	8,4	10,6	5,9	26,7
Sahno		9	27	36	18	90
	%	2,3	6,8	9,0	4,5	22,5

- Aso edukaciakiri digra thaj sikavdi čalipe taro raštrakere bukajnengoro vjavahari ulavngjam o eventia kola si lende taro analfabetikane pučle džene(sahno 90)endar 10% gndinena kaj o raštrakere bukjarne si profesionalna, 70% negirinena odova ja nane ko sahnipe čale džikote 20% nane len stavi. Ki kerdi komparacia tar edukaciakiri digra e karanencar baši biinformiribe dikhlja pe kaj 47.7% taro analfabetia o biinformiribe phandena le e nanipaja suporti dži akcesi dži informacie, sar thaj 44.4%endar vakerena kaj i čhib savi istemalkerela pe ko legaribe informacie si bihaljovibaskoro.(tabela br:6.1.)

Bidžanlipaja si o procenti tar odola kola gndinena kaj bariera dži akcesi dži informacie si o bijekajekhutno tretmani thaj o analafabetizmo. Akate sikavela pe o pučibe: i populacia savi realno si la problemi e analfabetizmoja umdinela kaj odova nane problemi, mukela than te gndinel pe baš alternativno činavibe e problemeske savo aso lende si majbut tar alarmantno

Interesno si o evidenti kova potencirinela i čhib istemalkerdi taro raštrakere serviseskere bukjarne:43,8% tari grupa analfabetia džuvlja vakergje kaj odova si bariera. O učo analfabetizmo e džuvljengoro thaj o kompleksibe tari čhib koja istemalkerela pe ko raštrakere institucie si džanlo aspekti baši sikavibe problemia ko deibe thaj rodibe servisia thaj ola te oven efektivna thaj sigate realizirime.

- 89% taro raštrakere serviseskere bukjarne pakjana kaj lengiri institucia dela suporti dži dizutne ko istemalkeribe servisia kolen dena len(Tabela num. 7). Po suporti dena le: direktnikane procedurengere haljovkeribaja (25,5%), pheribaja o formularia džikobor si zaruri(63,5%), resibe dži šalteria(11%)(tabela num:7.1)

Tabela num.7

Džovapi	Pučle džengoro gendo	%
Direktno haljovkeribe	19	25.5
Pheribe formularia džikobor si zaruri	47	63,5
Resibe dži šalteria kote so kamla pe te den pe deiba	8	11,0
Sahno	74	100,0

Tabela num.7.1

Džovapi	Pučle džengoro gendo	%
Oja	65	89,0
Na	6	8,2
Nane džovapi	2	2,7
Sahno	73	100,0

- 49.3% Taro pučle džene ulavena o stavi kaj o Roma si biinformirime baši čipote kana rodona servisia taro lengere centria. (tabela num:8)

Tabela. num.8

Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Biinformiribe	36	49,3
Analfabetizmo(bieduciribe)	18	24,7
Rokongoro bisajdibe	12	16,4
Aver	1	1,4
Biadekvatno vjavahari, dar	3	4,1
Biadekvatno vjavahari, agresia	3	4,1
Sahno	73	100,0

Akava evidenti pikjarela o evidenti lendo taro tereneskoro pučaribe kote so lendo si učo procenti bičalibe sebepi nadendo suporti. O esavko hali si rezultati tar odova so o raštrakere serviseskere bukjarnenge ovela pharipe o džipherde džihaljovkeriba thaj vakeriba(trujal zarurime dokumentia, zarurime evidential ko formularia t.a)

- 24,7% gdninena kaj o analfabetizmo ko Roma si pharipe ko komunikaciakoro keribe e raštrakere serviseskere bukjarnencar,16.4% vakerena kaj o Roma na sajdinena rokoja 4.1% gdninena kaj o Roma si darutne(biadaekvatno vjavahari) 4.1 % tvrdat deka agresivnosta kaj Romite ovozmo`uva tretman koj{to go zaslu`uvaat, vakerena kaj i agresia ko Roma andarela dži tretmani savo so lena le thaj 1.4% Nane džovapidendo (tabela num:8)

Diskriminacia

- 73 % Taro pučle džene hošingje diskriminaciatari rig taro raštrakere serviseskere bukjarne

Intervju num. 2: murš- Skopje (anglal objekti taro komunakoro socialno centari -Čair)

„phenela mange te ikalel ikalin, a man si man ikalin panda jek masek ka nakhel phenena mange ana nevi ikalin, ana mange tutar te čhajatar, taro čhave, me phenava lenge kaj nane man čhave siman salde jek čhaj kola si la 24 berš thaj oj vakerela mange ana la mange, thaj atesti kaj nane bukjarni, thaj pučela man si li man čhavo ko jabandžiluko, nane man phenava, te ovel man čhavo ko jabandžiluko nane te avav akate, ka bičhalel mange jek 100 evria ka hav biberi thaj domata, numa akava si but agresivnikano ka astaren sine mo vast tar odova džami”

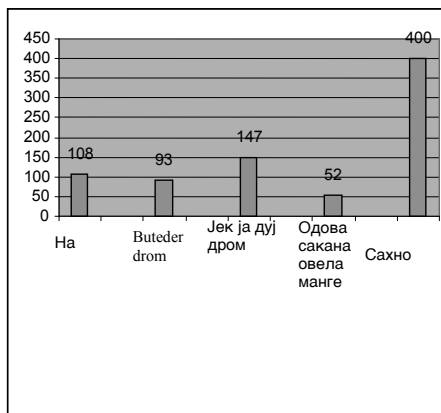
Kana o sahno gendo diskriminirime pučle džene ka prezentirinel pe aso poleskoro isipe notikerela pe turlipe, majbaro si o procenti džuvlja kola vakergje kaj sine diskriminirime 75% mamuj murša 68.5%, a 36.8% lendar sine diskriminirime buteder droma, 23.3% jek ja duj droma thaj 13% odova sakana ovela lenge(tabela num:9)

Ki tabela majtele kerdo si ulavibe maškar murša thaj džuvlja aso vakerina baši diskriminacia.

Tabela num 9:

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendi	%
Na	40	68	108	27
Jek ja duj droma	23	70	93	23,3
Buteder droma	41	106	147	36,8
Odova sakana ovela mange	23	29	52	13,0
Sahno	127	273	400	100,0

Grafikani sikavin tari tab. num.9

- Ko vjavahari e turlipancar ko dživdipaskoro than saho 86 pučle džene taro Skopje hošingje pe diskriminirime tari rig taro raštrakere serviseskere bukjarne lendar 29 murša ja sikavdo ko procentia 96.6% thaj 57 džuvlja ja 81.45 %, ko Štip saho 83 od kokolendari 22 murša 73.3% thaj 61 džuvlja ja 87.1%, ko Kumanovo saho 75 pučle džene kolendar 28 murša 75.6% thaj 47 džuvlja 73.4% thaj Gostivar saho 48 džene kolendar od koi 8 murša 26.6% thaj 40 vakeriba si taro džuvlja ja 57.1% (tabela num:10.1).

Tabela num. 10

	Taro saho 87 murša kola hošingje diskriminacia	Taro saho 205 džuvlja kola hošingje diskriminacia
Sine diskriminirime jek ja duj droma	26.4 %	34.1 %
Sine diskriminirime buteder droma	47.2 %	51.7 %
Odova sakana ovela lenge	26.4 %	14.2 %
Sahno	100 %	100 %

Tabela num.10.1(Diskriminacia po gradopali dizja)

Diz	Diskriminirime murša	Diskriminirime džuvlja
Skopje	96.6 %	81.45 %
Štip	73.3 %	87.1 %
Kumanovo	75.6 %	73.4 %
Gostivar	26.6 %	57.1 %

Aso dživdipaskoro than šaj te dikhel pe majbaro diskriminaciakoro isipe ki diz Skopje, a majhari ki diz Gostivar.

Intervju num.5: džuvli-Skopje (anglal objekti tar Agencia baši bukjarnipe)

„ si man agorkerdi maškaruni sikljovni 76/77 bute dženge alo lil baši bukjarnipe mange khančik džiakana me amalinja sarine si ki buti, silen stania thaj vordona, a me taro tgani dži akana nikana na leljum

makedonke li si? oja Gndinena kaj sebepi so eien Romani odova agjaar si? Na džanava odova odoleske li si agjaar, šaj si šaj nane, a šaj odova si salde dži mande so džiakana na alo mange nisavo lil”

- 37.5% taro pučle džene liparena o etnikano preperibe sar karana baši diskriminacia, 26.3% gdninena kaj e mortikakiri renka andarela dži diskriminacia, 4.8% liparena o berša, 3.3% o poli thaj 1.2% materijalnokano statusi (tabela num: 10.2)

Tabela num 10.2

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle džengoro gendo	%
Poli	1	12	13	3,3
Berša	2	17	19	4,8
Mortikakiri renka	29	76	105	26,3
Etnikano preperibe	53	97	150	37,5
Materialnokano statusi	1	3	5	1,2
Nane diskriminacia	41	68	108	27
Sahno	127	273	400	100,0

Notikerutno si kaj majbaro si o procenti pučle džene džuvlja kola vakergje kaj o poli si karana baši diskriminacia 4.3% si vakerina lende taro džuvlja džikote 0,7% si vakerina lende taro murša. Jakehdikhlo si kaj o murša majbut hošinena pe šukar ki pi rolja thaj na notikerena anglunipe ja nanipa sebepi preperibe taro jek ja dujto poli.

Reakcia pali phago nijami

Salde 30,5% taro diskriminirime pučle džene kergje nesavi reakcia (tabela num:10.3)

Tabela num. 10.3

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle džengoro gendo	%
Oja	39	83	122	30,5
Na	48	119	167	42,5
Nane diskriminacia	40	71	111	27
Sahno	127	273	400	100,0

Ko pučibe “ Reagiringjen li pali dživdinkerdi diskriminacia? “ Muklja pe čučo than kote dengja pe šajdipe e pučle dženge te vakeren soske na kergje reakcia pali dživdinkerdi diskriminacia tari rig taro raštrakoro serviseskoro bukjarno. O nanipe reakcia si phanlo daraja ja ladžaja-49 džene. Darana taro šajdipe kaj ko avutnipe nane te ovel šukar resle tari rig taro raštrakere serviseskere bukjarne, i dar phandena la šajdutne konfliktea thaj leibaja than tari policia ko problemeskoro činavibe. 23 džene na pakjana kaj diso ka iranel pe džikobor kerena reakcia, si len bari bipakjiv kori vastlegaribaskoro. 14 džene sine biinformirime, 84 džene na dengje po gdnibe.

- 88 Anketirime Roma vakergje kaj reagirinena verbalnikane ki čhipota kana silen turli tretmani taro raštrakere serviseskere bukjarne. 28 reagirinena dži raštrakere serviseskere džengere šerutne, 4 reagiringje ko adalati, 1 rovin dži MAB thaj 1 rovin mukli ko kutie baši rovina (tabela num:10.3.a)

Tabela 10.3 a

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Dži lengoro šerutno	5	23	28	7,0
Dži MAB	1	/	1	,3
Dži adalati	2	2	4	1,0
Rovinaja ki kutia	1	/	1	,3
Verbalno	33	62	88	22,0
Nisavi reakcia	45	115	160	40
Nane	40	71	111	27,7
Sahno	127	273	400	100,0

- 15% taro rovina sine evidentirime(vazdingja pe čhipota baši nijameskere phagutne) o ačhutne reakcie ačhile binotikerde aso vakerina dende taro pučle džene(tabela numbr:10.4)

Tabela num. 10.4 (Vazdingjen li čhipota baši phago nijami?)

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	19	41	60	15,0
Na	23	43	62	15,5
Nane	85	189	278	69,5
Sahno	127	273	400	100,0

- 235 pučle džene gndinena kaj e komunikaciakoro čhani taro raštrakere institucie si turli e na-Romenge kola si ko lengoro pašutnipe⁶⁸ (tabela num.11)

Tabela num.11

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	77	158	235	58,8
Na	5	12	17	4,3
Na sakana	37	79	116	29,0
Na džanava	8	24	32	8,0
Sahno			400	100,0

- 87 murša kola vakergje kaj dživdinkergje diskriminacia 20(22,9%) lendar gndinena kaj i turli komunikacia nane sakana odothe, taro 40 murša pučle džene kola na hošingje diskriminacia 45% lendar umdinena kaj si turli komunikacia e Romencar. (tabela numr:11.1) Taro 68 džuvlja pučle džene kola hošingje diskriminacia 38,2% ulavena o jekajek stavi e muršencar.

68 Ko majbuvo sasoitnipe koleste si bare turli pa bare si o šajdipa baš akcenti taro negativna elementia tar identiteti ko prezententia taro nabutipaskere khedina ki čhipota e Romencar. Džikobor lejja masovnikano karakteri tgani andarela efektia taro khedinakoro ikeribe ki inferiorno pozicia durust pozicia sava si la thaj vjavaharengoro ikeribe maškar o grupe fundaja ko bijekhipe avo anela dži konflikti, po bičalibe sikavena le muzikaja, poezijaja, religiozna aktivipancar(o teksti si kotor taro vijanalopučaribaskoro projekti" Sociaologiakoro etnikakoro dživdipe ki RM,finansirime taro Ministeriumi baši vigjani ki RM thaj CEU)

Tabela num 11.1.

	Oja	Na	Na sakana	Na džanava	Sahno gendo avaz. :3	Diskriminirime taro raštrakere serviseskere bukjarne
Sahno	26	7	26	9	68	Na
%	6,5	1,8	6,5	2,3		
Sahno	32	1	31	6	70	Jek ja duj droma
%	8,0	3	7,8	1,5		
Sahno	77	1	21	7	106	Buteder droma
%	19,3	,3	5,3	1,8		
Sahno	23	3	1	2	29	Sakana ovela
%	5,8	,8	,3	,5		
sahno avaz.num 6	158	12	79	24	273	

O esavko hali si problematikano, numa generalnikane sa o pučle džene umdinena kaj si turlipe ko vjavaharibe taro raštrakere serviseskere bukjarne, bi dikhindor ola si li ja na kurbania taro turli tretmani.

- 17.6% taro džuvlja thaj 14.2 % taro murša umdinena kaj o mujalutno poli si majbare prioritetea thaj lokjakerde šartencar ko rodibe servisia taro raštrakere serviseskere bukjarne (tabela num:12)

Tabela num.12

		Poli	poli	Sahno
	Džovapia	Murša	Džuvlja	
Muršeskoro/džuvljakoro anglunipe	oja	8	20	28
	% ki kolona	6,3	7,3	7,0
	na	109	225	334
	% ki kolona	85,8	82,5	83,5
	Kerela džipherde pharipa	10	28	38
	% ki kolona	7,9	10,3	9,5
sahno	esapikeribe	127	273	400
	% ki kolona	100,0	100,0	100,0

- 29.3% taro pučle džene rodena te iranel pe o vjavahari taro raštrakere serviseskere bukjarne 28.5% rodena te realizirinen pe sankcie thaj napia baši nakhavkeribe o bijekhutno tretmani, 14.3% bahankerena o Roma te oven bukjarne ko raštrakere institucie, 1.6 % Akharena e biradžakere organizacien ko majbare angažmania ko lengere interesengoro reprezentiribe (tabela num:13)

Tabela num.13

Džovapi	Murša	Džuvlja	Pučle dženengoro gendo	%
te iranel pe o vjavahari taro raštrakere serviseskere bukjarne	36	81	117	29,3
Te oven napia thaj sanksice	39	75	114	28,5
Te khuyen ki buti Roma ko raštrakere institucie	22	35	57	14,3
Majbare angažmania taro BRO	/	6	6	1,5
Bidžovapikerdo	30	76	106	26,5
Sahno	127	273	400	100,0

Ki te dikhel pe o čačipe tar evidentia lende ko tereni, o jekajek pučiba sine dende e raštrakere serviseskere bukjarnege. O lende evidentia atestikerena o tereneskere vakerina.

Intervju num1. -murš Kumanovo

"Me džiakana na geljum nikote sebepi so ola arakhena pe maškar peste, thaj o šerutne arakhena o dumo e bukjarngoro agjaar so te rovav da man nane te ovel efekti"

- (82,2%),Aso raštrakere serviseskere bukjarne generalno o dizutne resena direktnikane ,hramome čhanea avazikerena (9.6%), aver (2.7%) Salde jek pučlo dženo vakergja kaj o dizutne istemalkerena o kutie baši rovina (tabela num: 14)

Tabela num.14

Džovapi	Pučle dženengoro	%
Direktnikano kontakti	60	82,2
Hramome	7	9,6
Aver	2	2,7
Nane	3	4,1
Kutia baši rovina	1	1,4
Sahno	73	100,0

- 60.3 % taro pučle džene atestikergje kaj nane len rovina taro Roma/Romanja(tabela num: 15)

Tabela num. 15

Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Oja	30	39,7
Na	44	60.3
sahno	74	100,0

- 31.5 % o rovina ja reakcie kolen lele len taro Roma si biuže ja si phanle bičalibaja taro servisia, 19,2% taro pučle džene vakergje kaj o Roma reagirinena/rovena pe sebepi biadekvatno arka15,1 % gndinena kaj o Roma majbutdroma rovena pe ki diskriminacia thaj 24,7 % Na mangle te džovapiden pal akava pučibe (tabela num16)

Tabela num.16

	Pučle dženengoro gendo	%
Diskriminacia	11	15,1
Informaciengoro biušibe	14	19,2
Aver	7	9,6
Nane	18	24,7
Informacie phanle e servisencar	23	31,5
Sahno	74	100,0

- 42,5 %, Taro pučle džene na kergje analize baši gendo dende anglihramina ilavde aso etnikano preperibe 12,3% gdninena kaj o Albancoja majbut drom si dendutne 8.2% gdninena kaj odova si o Roma, 5.5 % lipargje e Makedoncon 2,7 %.si aver etnikane grupe, 28,8% na dengje džovapi. (tabela num:17)

Tabela num.17

Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Majbut Albancoja	9	12,3
Majbut Roma	6	8,2
Aver	2	2,7
Majbut MAkedoncoja	4	5,5
Nane džovapi	21	28,8
Nane analize tar esavko tipi	31	42,5
Sahno	73	100,0

- 50.7% na notikergje ko taro soduj polia si majničalo rodutno servisia lendar, 17.8 vakerena kaj avena o soduj partneria, numa i komunikacia kerela la i džuvli, 13.7% vakerena kaj avena o soduj partneria numa i komunikacia kerela la o murš, 5.5% vakerena kaj majbut drom avela i džuvli, 8.2% vakerena kaj majbut drom avela o murš,a 4.1% vakergje kaj nane poleskere turlipa (tabela num:18)

Tabela num.18

Alternativna džovapia	Pučle dženengoro gendo	%
Majbut drom avena džuvlja	4	5,5
Majbut drom avena murša	6	8,2
Na notikergjam esavki tendencia	37	50,7
Avena barabar numa o murš kerela i komunikacia	10	13,7
Nane poleskoro turlipe	3	4,1
Avena barabar, numa i džuvli kerela i komunikacia	13	17,8
Sahno	73	100,0

Taro sahno gendo pučle džene 16 butikerena aso nijamari, 20 dikhljarena o rovina thaj bičhalena len dži ingerenciakere resoria, 18 vakergje kaj kerena analize thaj leljlarena konkretna admia pali rovina, 3 dikhljarena o rovina thaj diskutiririna, 11 na dengje džovapi, 5 gdninena kaj si aver čhani tari čhipota(tabela num:19)

Tabela num. 19

Džovapia	Pučle dženengoro gendo	%
butikeribe aso ničea taro nijamari	16	21,9
Dikhlaribe rovina	20	27,4
aver	5	6,8
Analiza thaj leljaribe konkretna admia	18	24,7
nane	11	15,1
dikhlaribe rovina thaj diskutiribe	3	4,1
sahno	73	100,0

- , O Roma ko raštrakere institucije rovina pe direktnikane komunikacija e raštrakere serviseskere bukjarnencar- 57.5% taro pučle džene, 9.6% džovapidengje kaj odova kerena le ki hramome forma lilencar, 4.1% džovapidengje ki hramome forma ko kutie baši rovina 28.8% Taro pučle džene na dengje džovapi ko akava pučibe (tabela num br:20)

Tabela num. 20

Džovapi	Pučle dženengoro gendo	%
Ki direktnikani komunikacia raštrakere serviseskere bukjarnencar	42	57,5
Ki hramome forma ko kutie baši rovina	3	4,1
Nane džovapi	21	28,8
Ki hramome forma lilencar	8	9,6
sahno	74	100,0

Phandin

O sahno sasoično hali tari romanj populacia ki Makedonia si notikerdo sar bišukar ko buteder segmentia taro sasoično dživdipe. I edukaciakiri struktura ko politikano dživdipe si hari dikhlo, a ko bukjarnipaskoro kotor dikhena pe negativna bilansia karakterizirime uče digraja bibukjarnipe.

Notikerindor seriozno dar kaj trujal džanle iraniba ko statusi, i rolja thaj deibe e džuvlengoro ko sasoičnipe ko vakti taro nakhlo šelberšipe thaj šuru taro nevo, e radžakoro ulavkeribe, džovapialipa thaj akseci dži hainga maškar o murša thaj o džuvlja si bijekhutno.

Avdive si buteder resursia taro kana te si, ki te del pe arka e manušenge te haljoven o konteksti taro bojekajehipe maškar o polia, leskiri historia thaj specifike. Generalno phandipe taro pučaribe si kaj lesar šaj te kerel pe jek majbuvo generalno performansi baši sahno makedoniakoro sasoičnipe ko vjavahari tar interakcia maškar o dizutne thaj raštrakere serviseskere bukjarne thaj trujal odova so si iradime baš identifikuipe o zaruria thaj problemia tari jek ulavdi etnikani grupa.

O fokusi taro etnikano preperibe andarela o aver faktoria te oven bisterde. Ko amaro sasoičnipe si zurale ulaviba aso etnikano identifikuipe, našti te kerel pe ulavibe aso turli tretmani aso poleskoro preperibe thaj socialnikani kategorija sebepi so panda nane zurarkerdi minsa baš identifikacia aso socialnikane kategorije, dživdipaskoro than t.a

O evidentia taro tereneskoro pučaribe atestikerena o isipe taro diskriminatornikani vjavahari taro raštrakere serviseskere bukjarne kori

Roma(75% taro Romanja pučle džene vakergje kaj hošingje diskriminacia) ki Makedonia. O phandipa taro pučaribe sikavela ko zaruri tar urgentna napia baši sajdiše o kanunikane ničea baši komunikacia maškar o institucie thaj dizutne thaj vazdibe i digra tar informiribe sa e dizutnenge baš isipaskere šajdipa ko adekvatno čhani.

Uče sikavutne baši diskriminaciakoro isipe tari rig taro raštrakere serviseskere bukjarne(73% taro saho gendo pučle džene Roma atestikerena diskriminaciakoro isipe), sar thaj bidolibaskere procedure thaj čhipote. E Romanjen silen šuruskiri bijekajek pozicia kori murša ko vjavahari e edukaciakere digraja, O bieduciribe šajdarela poadarutno athinalipe ew džuvlengoro tar aver džene(but drama o athinalipe si phanlo e romea thaj muršea ki familia) O athinalipe si dikhlo ki čhipota kana i džuvli resela pe e raptrakere institucienar sakanutne paš late ovibaja taro lakoro rom so si sebepi korkori ma te kerel i komunikacia thaj te realizirinel pe korkorutne nijami, 17.6% taro džuvlja thaj 14.2 % Taro murša pučle džene mangena te khelen i rolja taro mujalutno poli gdnindor kaj len silen majlokho akcesi thaj majšukar servisi taro raštrakere serviseskere bukjarne.

Dikhle si bilačhevjavaharia tari rig taro raštrakere serviseskere bukjarne, 58.7% taro pučle Roma/Romanja vakerena kaj o serviseskere bukjarne si turli vjavaharea thaj akcesea avere nacionalitetencar. O komunikaciakoro čhani thaj informaciengoro legaribe taro raštrakere institucie e Romencar si bihaljovibaskoro thaj biresipaskoro, atestikerena 93% taro pučle džene.

O raštrakere serviseskere bukjarne si problemea baši realizirine haljovibaskiri komunikacia e Romencar sebepi bareder procenti bieducirime istemalkerutne rodutne taro servisia, sar thaj biinformiribe baši procedure thaj čhipote vakerde e kanunea.

Akaja studia si halati baši reprezentiribe thaj vazdibe minska ki romani džuvli baši lakere nijamia thaj e publik serviseskere dženenenge sar phiravutne kola si dajatvime ko legalnikano thaj etnikano džovapialipe baši jekhutno tretmani sa e dizutnenge.

Pakjaja kaj akava dokumenti ka del po deibe baši zoria taro Sektori taro jekajek šajdipa maškar o murša thaj džuvlja ko procesi taro lengoro zarurengoro thaj interesengoro reprezentiribe kolencar arakhena pe o Roma ko istemalkeribe publik servisia thaj o zaruri te šukarkeren pe o šartia.

Rekomandacie

Rekomandacie ikalde taro tereneskoro pučaribe

Baši nakhavibe o biinformiribe trujal o kanunikane mehanizmoja

- Kampanja baši motiviribe e dizutnen te istemalkeren o kutie baši rovina(dizutnengoro diveri) ki čhipota kana si lenge phage o nijamia taro raštrakere institucie;
- Ničale treningoja e bukjarnege ko raštrakere institucie baši dikhibe o kanunikane iraniba phanle lengere bukjarne dajatvencar;
- Dajatvime servisi baš informiribe ko pervazia tari sakoja institucia promovirime ko dikhlo than. Ko pervazia taro lakoro butikaribe kamla pe te khuven: direktnikano procedurengoro havljaribe, pheribe formularia džikobor e dizutne si le zaruri thaj resibe ko šalteria(servisi kamla pe te ovel adaptirime aso istemalkerutneskiri čhib);
- Promoviribe e servisen baš informiribe ko pervazia tar institucie(flaeria, phravdi telefoneskiri linia)

Bahania baši nakhavibe e Romengoro biinformiribe baši procedure thaj čhipote ko rodibe servisia taro raštrakere institucie

- Kampanja baši kanunikane dajatve e dizutnenge ko rodipe servisia taro pučle institucie(misal sar te realizirinel: o nijami ki plesutni dokumentacia, nijami ko socialnikano arakhibe, nijami ko bukjarnepe ki romani čhib);
- Sa o informacie kola si phanle e leibaja nijami baši plesutni dokumentacia, nijami ko socialnikano arakhibe, nijami ko bukjarnepe t.a kamla pe te legaren pe pali elektronikani drom ja tv mediumi, direktnikane ki odoja komuna(andre ko romane khedina) ja lokalnikane biradžakere organizacijencar;
- Ko pervazia tari sakoja institucia te oven bukjarne Roma dajatvencar baši:
- evidentiribe thaj dokumentiribe mosar legarde rovina thaj bičaliba taro Roma;
- Te del pe arka e bieducirime populaciake thaj Romenge kola našti te haljojen i čhib ko dendo formulari;
- Ničaleste godideibe e romane populacija baši rokongoro ikeribe

Bahania baši nakhavibe o biadakvatno vjavahari taro raštrakere serviseskere bukjarne e Romencar

- Edukacia e serviseskere bukjarnege baš akcesi thaj buti e dizutnencar kolen si pharipe ko komunikaciakoro keribe thaj
- Motiviribe e raštrakere serviseskere bukjarne baši majefektivno pe dajatvengoro keribe

Bahania baši nakhavibe o čhibjakere bariere(bišajdipe te interpretirinen pe o formularia thaj o jekajek te oven pherde)

bahania baši problemeskoro nakhavibe:

- Kreiribe formularia majhaljovibaskere vokabularea(džipherde) haljovibaskere baši kategoria dizutne kolen si majtikni edukaciakiri digra;thaj
- Čhivibe ki buti Roma raštrakere serviseskere bukjarne

Bahania baši nakhavibe i diskriminacia

- Sankcioniribe e raštrakere serviseskere bukjarne kola na sajdinena o ničea taro Kanuni baši raštrakere serviseskere bukjarne. Publik prezentiribe beršeskere raportia bašši lende napia taro raštrakere vastlegarutne ko sankcioniribe e raštrakere serviseskere bukjarne, individualno ko pervazia taro kotora thaj sektoria;
- Prezentiribe beršeskere raportia baši gendo dende rovinata taro dizutne ulavde aso rovinakoro čhani, etnikano preperibe thaj poli reakciencar tari rig tari raštrakiri institucia(bahania thaj činaviba baši servisengoro šukarkeribe);
- Te zurarkerel pe i kontrola upri buti taro raštrakere serviseskere bukjarne;thaj
- Te sigjarkerel pe o procesi taro činavde anglihramina dende dži Džijaneskoro nijamiarakhutno

Bahani baši nakhavibe o nanipe analize baši dende rovina ko pervazia taro raštrakere institucie grupirime aso poli thaj etnikano preperibe.

- Treningoja baši poleskoro senzibiliteti taro raštrakere serviseskere bukjarne;thaj
- Keribe analize, evidentengere baze sar thaj evidentiribe o lende rovina ulavdeste ko ulavde institucie aso poli thaj etnikano preperibe